

Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet
Programmet för juristexamen

Människohandel

- en ändamålsenlig straffbestämmelse?

Linn Johansson

Examensarbete 30p
HT 2010

Handledare: Gösta Westerlund
Straffrätt

Innehållsförteckning

1 SAMMANFATTNING	4
2 INLEDNING	9
2.1 SYFTE	9
2.2 AVGRÄNSNINGAR	10
2.3 FRÅGESTÄLLNINGAR	10
2.4 METOD OCH DISPOSITION	10
3 BAKGRUND	12
3.1 EN MODERN FORM AV SLAVERI	12
3.2 SITUATIONEN I SVERIGE	13
3.3.1 Människohandel i Sverige	13
3.3.2 Prostitutionen i Sverige	14
3.3.3 Orsaker och drivkrafter	15
4 FÖREBYGGANDE OCH BEKÄMPANDE	15
4.1 INTERNATIONELLA ÅTGÄRDER	15
4.1.1 Förenta Nationernas protokoll mot människohandel	16
4.1.2 Europeiska Unionens rättsliga samarbete mot människohandel	17
4.1.2.1 Rådets rambeslut om bekämpande av människohandel	17
4.1.2.2 Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor	19
4.2.2 Tre huvudsakliga moment	20
4.3 NATIONELLA ÅTGÄRDER	21
4.3.1 Handlingsplan mot prostitution och människohandel	24
5 MÄNNISKOHANDELSBROTT I ÄLDRE RÄTT	24
5.1 MÄNNISKOHADEL FÖR SEXUELLA ÄNDAMÅL	24
5.1.1 Rekvisit och uppbyggnad	25
5.1.1.2 Referatsammanställning	29
Mål 1	30
Kommentar	31
Mål 2	32
Kommentar	34
Mål 3	35
Kommentar	36
Mål 4	37
Kommentar	38
Mål 5	39
Kommentar	40
5.2 MÄNNISKOHADEL	40
5.2.1 Rekvisit och uppbyggnad	41
5.2.2 Referatsammanställning	46
Mål 6	47
Kommentar	48
Mål 7	49
Kommentar	51
Mål 8	51
Kommentar	52
Mål 9	52
Kommentar	54
Mål 10	55
Kommentar	60
Mål 11	62
Kommentar	64
6 MÄNNISKOHANDELSBROTT I GÄLLANDE RÄTT	65
6.1 EN ÖVERSYN AV BESTÄMMELEN	65
6.2 MÄNNISKOHADEL	66
6.2.1 Rekvisit och uppbyggnad	67
6.3 LAGSTIFTARENS ÖVERVÄGANDEN	69

6.3.1 Handelsåtgärd	69
6.3.1.1 Kravet på kontroll.....	70
6.3.2 Otillbörliga medel.....	71
6.3.3 Exploatera offret.....	72
6.3.4 Det subjektiva rekvisitet.....	73
6.4 EN MER EFFEKTIV RÄTTSTILLÄMPNING?.....	74
7 EN SVÅRBEMÄSTRAD LAGSTIFTNING.....	75
7.1 MÄNNISKOHADEL FÖR SEXUELLA ÄNDAMÅL.....	75
7.1.1 Målsäganden under arton år.....	76
7.1.2 Målsäganden över arton år.....	77
7.2 MÄNNISKOHADEL.....	78
7.2.1 Målsäganden under arton år.....	79
7.2.2 Målsäganden över arton år.....	80
8 ÖVERVÄGANDEN BAKOM LAGSTIFTNINGENS UTFORMNING.....	81
8.1 REKVISITET OM OTILLBÖRLIGA MEDEL.....	81
8.1.1 Offret är under arton år.....	83
8.2 KONTROLLREKVISITET.....	84
8.2.1 Offret är under arton år.....	85
8.3 RELATIONEN MELLAN REKVISITEN OM OTILLBÖRLIGA MEDEL OCH KONTROLL.....	85
9 SLUTSATSER.....	86
9.1 IDENTIFIERAD PROBLEMATIK.....	86
9.2 LAGSTIFTARENS INTENTIONER.....	87
9.3 LAGSTIFTARENS ÖVERVÄGANDEN	87
9.4 HAR LAGSTIFTARENS INTENTIONER INFRIATS?.....	88
KÄLLFÖRTECKNING	89
OFFENTLIGT TRYCK.....	89
PRAXIS.....	89
DOKTRIN.....	90
INTERNATIONELLA DOKUMENT	90
ÖVRIGT.....	90

1 Sammanfattning

Förebyggandet och bekämpandet av människohandel är sedan länge en högt prioriterad fråga för Sverige, och en viktig del i detta arbete är att kriminaliseringen av människohandel fungerar effektivt. Därtill kommer att människohandel är en komplex och ofta gränsöverskridande företeelse, och som en konsekvens därav kan enskilda länder inte komma tillrätta med de problem som handeln innebär och orsakar genom enbart nationella åtgärder. Internationell samverkan är med andra ord en förutsättning för att handel med människor skall kunna bekämpas effektivt. Den svenska kriminaliseringen av människohandel bygger därför i grund och botten på de definitioner av människohandelsbrottet som utformats och avgränsats i de internationella överenskommelser som Sverige åtagit sig att följa.

Den ursprungliga straffbestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål var begränsad till den gränsöverskridande handeln med människor. Brottet ansågs som fullbordat när offret hade anlänt till det land i vilket utnyttjandet var tänkt att äga rum. Det första stycket i 4 kap. 1 a § brottsbalken (BrB) avsåg att omfatta alla de åtgärder som agenter, rekryterare, organisatörer och transportörer vidtog. Det vill säga åtgärder såsom att erbjuda arbete, organisera en resa eller framföra ett transportmedel. Det andra stycket i bestämmelsen reglerade åtgärder som vidtogs i destinationslandet, det vill säga i det land där utnyttjandet var tänkt att äga rum. Här avsågs ansvar för den dom tagit emot, transporterat eller inhyst någon som kommit till ett land under de förhållanden som framgick av första stycket, under förutsättning att det skett med användande av ett sådant otillbörligt medel och i ett sådant syfte som angavs där. Bestämmelsens tredje stycke reglerade människohandel avseende personer som inte hade fyllt arton år. I detta fall uppställdes inget krav på olaga tvång, vilseledande eller något annat otillbörligt medel.

Beträffande de domar avseende åtal för människohandel för sexuella ändamål som finns refererade i arbetet avser en majoritet åtal där målsäganden varit under arton år. Detta tyder på att det i dessa fall varit enklare att lagföra misstänkta gärningsmän, vilket troligtvis var en följd av att något krav på användande av otillbörliga medel inte uppställt beträffande denna åldersgrupp. När det gäller målsäganden *under arton* år var därmed de viktigaste tillämpningsfrågorna huruvida gärningsmannen utsatt offret

för någon form av påverkan att bege sig till ett främmande land, samt prövningen av gärningsmannens uppsåt till målsägandens ålder. Beträffande målsäganden *över arton* år var rekvisitet om vilka otillbörliga medel som skulle ha använts det rekvisit som var mest svårtolkat och svårtillämpat. Det kan konstateras att de rekvisit som berörde *åtgärderna* för genomförandet av handeln samt *utredningen om syftet* med de vidtagna åtgärderna inte orsakade några särskilda tillämpningsproblem i rättspraxis. Vidare framgår att i flertalet av de fall där åtalen avseende människohandel för sexuella ändamål har ogillats har ansvar för koppleri eller grovt koppleri utdömts. Anledningen till att åtalen ogillats har framförallt varit att vissa rekvisit visat sig särskilt svårtolkade och därmed ställt till stora problem i rättstillämpningen.

Genom den lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2004 skedde vissa förändringar av 4 kap. 1 a § BrB. Ändringarna var i huvudsak föranledda av Sveriges anslutning till FN:s Palermoprotokoll och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Bestämmelsen utvidgades till att även omfatta icke gränsöverskridande människohandel, samt människohandel som syftade till andra former av utnyttjande än sexuellt utnyttjande. Därmed ändrades brottets också rubricering från ”människohandel för sexuella ändamål” till ”människohandel”. Vidare infördes kontrollrekvisitet som en nyhet i bestämmelsen, vilket innebar att de handelsåtgärder gärningsmannen vidtog skulle leda till att kontroll över offret uppnåddes. Kontrollrekvisitet innebar att brottet var fullbordat redan när den åsyftade kontrollen över offret uppnåts. Handelsåtgärder enligt bestämmelsens andra stycke avsåg sådana åtgärder som kunde förekomma när kontroll över offret redan uppnåts. En viktig ändring i detta stycke var att kravet på otillbörliga medel togs bort, vilket innebar att när kontrollen över offret väl tagits någonstans i handelskedjan utgjorde varje följande överförande eller mottagande av kontrollen över offret i ett sådant utnyttjandesyfte människohandel. Samma sak gällde om en sådan kontrollsituation redan förelåg sedan tidigare, och något tagande över kontrollen därför aldrig behövde genomföras. I enlighet med tidigare lagstiftning förutsattes att människohandelsåtgärderna vidtagits med användande av vissa otillbörliga medel för att straffansvar skulle bli aktuellt. Genom lagändringen 2004 lades rekvisitet ”med utnyttjande av någons utsatta belägenhet” till som ett ytterligare otillbörligt medel. Avsikten var att tydliggöra vad som tidigare avsetts med ”annat sådant otillbörligt medel”, det vill säga exempelvis att

missbruka någons särskilt utsatt och därför sårbara situation. Enligt förarbetena var dock ingen ändring av innebörden i kravet på otillbörliga medel avsedd.

Sex domar avseende åtal för människohandel enligt den lagstiftning som gällde efter den 1 juli 2004 och fram till den 1 juli 2010 finns refererade i arbetet. Även i dessa fall kan observeras att ansvar för koppleri har utdömts i flertalet av de fall som åtalen avseende människohandel har ogillats. Trots att lagstiftningen reformerats visade sig vissa rekvisit fortfarande vara särskilt vaga och svårtolkade. Förarbetena till lagstiftningen saknade dessutom till stor del vägledning för hur rekvisiten var avsedda att tolkas och sättas i relation till varandra, vilket fick till följd att en rad åtal ogillades. När det gäller målsäganden *under arten* år hamnade prövningen av kontrollrekvisitet i fokus, samt hur relationen mellan kontroll och gärningsmannens påverkan på offret skulle hanteras i rättstillämpningen. Beträffande målsäganden *över arten* år var rekvisitet om otillbörliga medel fortfarande svårtolkat och därmed problematiskt. Därtill kom att det nyligen införda kontrollrekvisitet visade sig vara mycket svårtillämpat. Samtliga dessa rekvisit visade sig också leda till bevissvårigheter. Det kan konstateras att de rekvisit som berörde *åtgärderna* för genomförandet av handeln samt *utredningen om syftet* med de vidtagna åtgärderna inte heller efter den 1 juli 2004 orsakade några särskilda tillämpningsproblem i rättspraxis.

Den referatsammanställning som gjorts visade att framförallt rekvisiten om kontroll och användande av otillbörliga medel varit svårbemästrade och resulterat i att rättstillämpningen inte utvecklats i en tillfredställande riktning. Rekvisiten innebar dessutom en inbyggd bevisproblematik, vilken resulterade i en mycket tung bevisbörda för åklagarsidan. För att styrka omständigheter och hypotetiska resonemang av dessa slag krävdes nämligen i regel ingående förhör med målsäganden kring ekonomiska och personliga förhållanden samt kring motiven för dennes agerande, vilket i hög grad krävde subjektiva bedömningar från såväl målsäganden själv som domstolen. Förhörsmetodiken blev därmed många gånger av avgörande betydelse för utgången i målen, och fokus försköts därmed från den tilltalades agerande till offret och dennes levnadssituation.

Det kontrollrekvisit som infördes genom 2004 års lagstiftning har tagits bort helt. Rekvisitet komplicerade och försvårade en redan svårbemästrad straffbestämmelse

och har lett till tillämpningsproblem och därmed hindrat att bestämmelsen tillämpats effektivt. Rekviritet har inneburit att ingen tydlig skillnad i bedömningen av straffansvar beträffande målsäganden under respektive över arton år har gjorts. Det bör finnas en tydlig skillnad i tolkningen av kontroll beroende på om offret är barn eller vuxen. Enligt min mening har kravet på att otillbörliga medel skall ha använts till viss del förts in bakvägen genom ett allt för högt ställt kontrollrekvisit beträffande målsäganden under arton år. Vid översynen av bestämmelsen konstaterades dessutom att kravet på att gärningsmannen skulle ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande som kontrollrekvisitet ansågs innebära var jämförbart med kravet på att gärningsmannen skall bemästra offrets fria och verkliga vilja som användande av otillbörliga medel innebär. Mot bakgrund av detta gjordes bedömningen att människohandelsbrottet avgränsas i förhållande till tillfälliga och ofarliga kontakter redan genom kravet på användande av otillbörliga medel. Den särskilda kriminaliseringen av överförande och mottagande av kontrollen över en person, som tidigare fanns i andra stycket, har också tagits bort eftersom situationen ansågs falla in under användande av otillbörliga medel och stadgandet således ansågs sakna självständig betydelse. Kravet på att otillbörliga medel skall ha använts har behållits i bestämmelsen, med motiveringen att syftet med människohandelsbrottet är att det tar sikte på angreppet på offrets frihet snarare än på det tilltänkta utnyttjandet som sådant. Kravet är dessutom det rekvisit som skiljer brottet från andra mindre straffvärda brott och medför således att människohandelsbrottet får en tydligare avgränsning till andra brott, i första hand koppleri där ett otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans prostitution kriminaliseras. I dagsläget finns därmed ingen annan lösning än att behålla rekvisitet i brottsbeskrivningen.

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2010 ändrades straffstadgandet i 4 kap. 1 a § BrB således återigen. Enligt den nya lydelsen gäller för straffansvar, liksom tidigare, att handelsåtgärderna skall ha genomförts genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel. För att de svenska rekvisiten om handelsåtgärder skall motsvara Sveriges internationella åtaganden har begreppet ”överför” förts in som en handelsåtgärd i bestämmelsen, samtidigt som begreppet ”vidtar någon annan sådan åtgärd” tagits bort. Uttrycket ”utnyttjas” har ersatts av begreppet ”exploatera”. Därmed omfattar människohandelsbrottet numer handel med människor i syfte att exploatera offret för

sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

Som en konsekvens av att den nya lagstiftningen ännu inte har kommit att tillämpas går det inte att få någon klarhet i frågan om huruvida rättstillämpningen har blivit mer effektiv och ändamålsenlig sedan den senaste lagändringen genomfördes. Att kontrollrekvisitet tagits bort ses dock som en positiv förändring av såväl åklagar- som polismyndigheten. Utvecklingscentrum Göteborg är därmed nöjda med den nya utformningen av lagstiftningen såsom den framstår i teorin, men först när lagstiftningen tillämpats och nya domar fastställts går det att få klarhet i huruvida lagstiftningen fungerar effektivt även i praktiken.

Polismyndighetens uppfattning om den nya utformningen av lagstiftningen skiljer sig i vissa avseenden något. Att kontrollrekvisitet lyfts bort från brottsbeskrivningen ses visserligen som positivt, men man tror att det även fortsättningsvis kommer att vara svårt att styrka att människohandelsbrott faktiskt begåtts och att skillnaden i praktiken därmed inte kommer att bli stor. Förändringen av straffbestämmelsen är dock en positiv markering från lagstiftarens sida, som visar på en medvetenhet om att lagföringen varit problematisk och en vilja att komma till rätta med den problematik som iakttagits.

2 Inledning

I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna stadgas i artikel 3 att ”*var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet*”. Detta är en grundläggande rättighet som också finns upptagen i artikel 5 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I 1 kap 2 § regeringsformen fastslås även på nationell nivå att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Därmed har världens alla människor en starkt fastslagen rätt till sitt eget liv och en rätt till frihet, och varje människa har således rätt att få bestämma över sig själv och vara sin egen. Dessvärre finns det idag ett stort antal människor som får dessa rättigheter kränkta, och som därmed saknar frihet och möjlighet att bestämma över sitt liv. Andra individer betraktar dessa människor som ägodelar och anser sig ha rätt att använda dem som handelsvaror för att tjäna pengar på deras arbete. Dessa former av kränkningar av andra människors grundläggande rätt till liv och frihet är i Sverige straffbelagda under rubriceringen människohandel. I korthet innebär ett människohandelsbrott att människor rekryteras för att sedan transporteras inom ett land eller mellan olika länder, i syfte att utnyttjas på olika sätt. Ett av de i Sverige mest uppmärksammade syftena är utnyttjande för olika sexuella ändamål, och det är främst kvinnor och barn som utsätts för denna typ av brottslighet.¹

2.1 Syfte

Jag kommer i denna uppsats att analysera och utvärdera lagstiftningen beträffande människohandel och dess tillämpning. Mitt syfte är att identifiera den problematik som lagstiftningen om människohandel har inneburit, och som många gånger har lett till stora tillämpningsproblem. Problem som i yttersta fall har hindrat att misstänkta gärningsmän kommit att dömas för människohandelsbrott, och kommit att leda till att ansvar istället utdömts för koppleribrott. Jag kommer vidare att undersöka vad som gjorts från lagstiftarens sida för att komma tillrätta med problematiken, och vilka överväganden som kommit att leda fram till den nya lagstiftningen som trädde i kraft den 1 juli 2010. Dessutom kommer jag att föra en diskussion kring huruvida den nya lagstiftningen i realiteten kommer att avhjälpa tillämpningsproblemen och därmed innebära en förbättring i förhållande till tidigare lagstiftning.

¹ Prop. 2001/02:124 *Straffansvaret för människohandel* s. 8.

2.2 Avgränsningar

Jag kommer i huvudsak att avgränsa mig till den form av människohandel som sker för sexuella ändamål. Det gör jag eftersom det är inom det området som ansvar för koppleri enligt 6 kap. 12 § BrB kan komma att aktualiseras, vilket i stor utsträckning kommit att leda till att ansvar för koppleri utdömts istället för ansvar för människohandel.

2.3 Frågeställningar

Mitt arbete tar utgångspunkt i följande givna frågeställningar:

- Vilka problem kan identifieras inom rättstillämpningen beträffande människohandel som sker för sexuella ändamål?
- Vad är intentionen och det bakomliggande syftet med den nya utformningen av straffbestämmelsen?
- Vilka överväganden har styrts den nya utformningen av straffbestämmelsen?
- Kommer straffbestämmelsen att tillämpas i enlighet med dess syfte och därigenom underlätta lagföringen av gärningsmännen eller är den närmast att betraktas som kosmetika?

2.4 Metod och disposition

För att besvara mina frågor har jag till att börja med använt mig av en traditionell rättsvetenskaplig metod, vilket innebär en granskning av lagtexten samt dess förarbeten och praxis. Jag har börjat med att studera lagtexten för att få en klar och tydlig bild av straffbestämmelsen. Vidare har jag använt mig av dess förarbeten, i första hand propositioner och utredningar, för att utläsa vad den svenska lagstiftaren haft för tankegångar då bestämmelsen utformats och ändrats. Eftersom den svenska lagstiftningen om människohandel grundar sig på de internationella regelverk som finns på området, har jag även för att uppfylla mitt syfte vänt mig till dessa rättskällor. Det har jag dock gjort helt översiktligt, för att fastställa den internationella rätten, samt för att kunna utläsa bakgrunden till den svenska lagstiftningen.

Inledningsvis görs en genomgång människohandelsbrottets uppbyggnad, dess orsaker och dess bekämpning. Eftersom människohandel traditionellt sett är ett internationellt brott som under en lång tid enbart behandlades inom den internationella rätten utgår mitt arbete från de internationella bestämmelser som finns på området. Den svenska

diskussionen om ett införande av ett särskilt människohandelsbrott hade också sitt ursprung i de internationella konventioner som finns på området, och därför är dessa en viktig del i mitt arbete. Därefter görs en genomgång av den nationella lagstiftningens framväxt och dess bakomliggande resonemang. För att visa hur tillämpningen av straffbestämmelsen om människohandel fungerat i Sveriges domstolar redogörs för några utvalda rättsfall i angränsning till aktuell lagstiftning. De består av fall där ansvar för människohandel beträffande sexuella ändamål har aktualiserats och berör kvinnor över respektive under arton år. Efter varje refererat fall följer en kommentar från min sida beträffande vad jag anser varit anmärkningsvärt i målet. Fallen är enligt min mening intressanta för att identifiera och belysa svårigheterna med rättstillämpningen för människohandelsbrottet. De visar på olika sätt vilka bevisvärigheter som finns och hur brottet koppleri kommer in i tillämpningen av människohandelsliknande brott. Slutligen görs en redovisning av gällande rätt och de förändringar som skett. I anslutning härtill görs en redogörelse för vilka svårigheter den tidigare lagstiftningen inneburit och vilka överväganden som därmed aktualiserats och lett fram till dagens gällande rätt. Min intention är att på det sättet kunna klargöra hur den nya lagstiftningen skiljer sig i förhållande till den förra.

3 Bakgrund

3.1 En modern form av slaveri

Förebyggandet och bekämpandet av människohandel är en sedan länge högt prioriterad fråga för Sverige. En viktig del i detta arbete är en kriminalisering av människohandel där strafflagstiftningen fungerar effektivt. Den 1 juli 2002 infördes människohandel för sexuella ändamål som ett nytt brott i Sverige. Den 1 juli 2004 utvidgades straffbarheten till att omfatta människohandel som även syftar till andra former av utnyttjande än för sexuella ändamål samt människohandel som sker inom landets gränser.

Människohandel är ett brott med stor utbredning och förödande konsekvenser. Det är en komplex företeelse som innefattar flera olika led och därför kan beskrivas som en typ av kedjebrottslighet. Typiskt sett innebär ett människohandelsbrott att offret, genom gärningsmannens användande av tvång eller något annat otillbörligt medel, rekryteras och transporteras i syfte att de senare skall utnyttjas på olika sätt. Rekrytering och transporter kan ske inom ett lands gränser, men ofta rör det sig om internationella gränsöverskridande brott. Enligt en rapport som presenterats av Förenta Nationerna faller mellan en och fyra miljoner människor, främst kvinnor och barn, offer för människohandel varje år och majoriteten av dessa utnyttjas sexuellt. Rapporten är den första globala jämförelsen av sitt slag och bygger på statistik från 155 länder. I rapporten klargörs att merparten av dem som utsätts för människohandel utnyttjas för sexuella ändamål och prostitueras. Människohandlare och medlemmar av organiserade brottsnätverk rekryterar, transporterar, säljer och köper offren med avsikt att för egen vinning hänsynslöst utnyttja dem.²

Då mörkertalen är höga är det svårt att få fram några exakta siffror på hur stor omfattningen av människohandel är, men verksamheten utgör en växande inkomstkälla för den organiserade brottsligheten och anses vara en av de mest vinstbringande formerna av internationell organiserad brottslighet. Vinsterna av människohandeln bedöms vara lika stora som vinsterna av den internationella drog- och vapenhandeln, och enligt uppskattningar av bland annat United Nations Office on

² *Global Report on Trafficking in Persons*, United Nations Office on Drugs and Crime 2009.

Drugs and Crime (UNODOC) och Europol utgör handeln med människor den inkomstkälla som växer snabbast för den organiserade brottsligheten.³ Kriminella grupper och organiserade brottsnätverk tjänar uppskattningsvis omkring sju miljarder US-dollar varje år på handel med människor. Förutom prostitution och andra former av sexuellt utnyttjande kan människohandelns offer också utsättas för tvångsarbete, slaveri, organhandel eller andra former av utnyttjande. FN:s rapport visar också att trots att antalet personer som åtalas och döms för människohandelsrelaterade brott har ökat, är siffran fortfarande låg i förhållande till antalet offer.⁴

Man skall inte glömma att människohandel utgör ett sammansatt problem som berör frågor om mänskliga rättigheter, däribland särskilt barns rättigheter, kampen mot den organiserade brottsligheten, migrationsfrågor, jämställdhet mellan kvinnor och män, fattigdom samt sociala, ekonomiska och politiska skillnader inom och mellan länder. En effektiv och väl fungerande straffbeläggning utgör därför endast ett komplement i arbetet med att förebygga och bekämpa människohandel. Förutom en kriminalisering krävs på samtliga av dessa områden dels ett samarbete mellan ursprungs-, transit- och destinationsländer, dels ett sektorsövergripande angreppssätt som involverar alla aktörer inom olika myndigheter och organisationer. I de fall barn är offer för människohandel måste även särskild hänsyn tas till deras specifika behov, rättigheter och förutsättningar.

3.3 Situationen i Sverige

3.3.1 Människohandel i Sverige

Sverige utgör såväl destinationsland som transitland för människohandel, och är således inte förskonat från fenomenet. Några exakta uppgifter om hur många kvinnor och barn som är föremål för människohandel för sexuella ändamål i Sverige saknas, men Rikspolisstyrelsen uppskattar att det rör sig omkring mellan 200-600 kvinnor varje år.⁵ Antalet är dock svårt att uppskatta och mörkertalet bedöms vara stort. Rekryteringen sker i huvudsak i syfte att kvinnorna skall utnyttjas för prostitution, och sker till största delen från närliggande länder som Estland, Ryssland, Slovakien, Rumänien, Bulgarien och Albanien. Viss rekrytering från Thailand, Polen, Lettland,

³ SOU 2008:41 *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* s. 41, samt skr. 2007/08:167 *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål* s. 5.

⁴ *Global Report on Trafficking in Persons*, United Nations Office on Drugs and Crime 2009.

⁵ Prop. 2001/02:124 s. 15, och *Människohandel*, RättsPM 2005:19, Utvecklingscentrum Stockholm s. 4.

Ukraina, Nigeria, Kenya och Tjeckien förekommer dock.⁶ Flertalet av kvinnorna tillhör minoritetsgrupper och har svårigheter att få anställning i hemlandet eller kommer från en hemmiljö där det förekommit missförhållanden såsom misshandel, sexuella övergrepp och social utslagning.⁷

År 2009 upprättades 31 polisanmälningar om människohandel rörande sexuella ändamål och ytterligare 28 polisanmälningar om människohandel för andra ändamål. Samma år dömdes fyra personer till fängelse för människohandel.⁸ Enligt Rikskriminalpolisens senaste lägesrapport dömdes en person för människohandel avseende sexuella ändamål under åren 2007 och 2008. Därutöver dömdes en person för stämpling till människohandel avseende sexuella ändamål och ytterligare 22 personer dömdes för människohandelsliknande brott som grovt koppleri eller koppleri under de aktuella åren.⁹ Dessa siffror kan jämföras med 2006 då det i Sverige upprättades 37 polisanmälningar om människohandel, varav 26 rörande sexuella ändamål och elva för andra ändamål. Under det aktuella året dömdes elva personer för människohandel avseende sexuella ändamål. Domarna innefattade i flera fall även annan brottslighet som typiskt sett bedöms förekomma inom organiserad brottslighet, såsom narkotikabrott, vapenbrott och människosmuggling. Domarna innehåller dessutom andra typer av brott som våldtäkt, koppleri eller grovt koppleri. År 2005 dömdes sju personer för människohandel rörande sexuella ändamål och 25 personer för koppleri eller grovt koppleri i fall som var av människohandelsliknande karaktär. Polisens uppfattning är dock att det finns ett stort mörkertal bakom dessa siffror.¹⁰

3.3.2 Prostitutionen i Sverige

Prostitution är en global fråga och utgör inte någon socialt accepterad företeelse. Som en följd av detta lever prostituerade personer med nödvändighet vid sidan av samhället. Att sälja sexuella tjänster är inte straffbart i Sverige, men det är däremot sedan den 1 januari 1999 straffbart att köpa sexuella tjänster. Förbudet innebär att det är förbjudet att skaffa sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning. Straffskalan är böter eller fängelse i upp till sex månader. Den som främjar att en annan person har

⁶

Skr. 2007/08:167 *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål* s. 6.

⁷ Rapport 2009:1 s. 10.

⁸ Statistik 2009 Brottsförebyggande rådet genom Sveriges officiella statistik, tabellerna 170 och 420.

⁹ Rapport 2009:1 s. 6.

¹⁰ Skr. 2007/08:167 s. 5.

tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning eller som tillgodogör sig delar av en prostituerads inkomster, gör sig skyldig till koppleri. Straffet för koppleri är fängelse i högst fyra år, eller om brottet är grovt fängelse i lägst två och högst åtta år.¹¹ Förbudet mot att köpa sexuella tjänster är för polis och åklagare ett viktigt instrument i bekämpandet av människohandel, dels som bevisning och dels för att upptäcka brotten. Man vet med säkerhet att förbudet mot köp av sexuella tjänster i vart fall har försvårat för människohandlare att bedriva verksamhet i Sverige.¹²

3.3.3 Orsaker och drivkrafter

Det som primärt upprätthåller prostitution och människohandel för sexuella ändamål är efterfrågan. Orsakerna till att personer befinner sig i prostitution kan vara många. Ofta anges sociala problem och missbruk som orsaker. Den stora efterfrågan på arbetskraft till låg kostnad som finns inom EU i kombination med den begränsade möjligheten för tredjelandsmedborgare att få tillträde till unionens arbetsmarknad leder till olaglig invandring, människosmuggling och människohandel. Bristen på ekonomiska och sociala framtidsutsikter, hög arbetslöshet och växande fattigdom i vissa ursprungsländer, tillsammans med den ekonomiska och sociala utvecklingsnivån i Europa, bidrar vidare till att göra människohandel till en lönande verksamhet för kriminella organisationer. För att människohandel skall kunna bekämpas effektivt krävs insatser inom en rad olika områden. I internationella sammanhang nämns ofta de tre P:na, det vill säga *prevention*, *protection* och *prosecution*, i detta arbete. Dessa insatser innebär förebyggande åtgärder, skydd av och stöd till offren samt lagföring av gärningsmännen. Det krävs även ett internationellt samarbete för att effektivt kunna bekämpa människohandeln.¹³

4 Förebyggande och bekämpande

4.1 Internationella åtgärder

Inget enskilt land kan ensamt genom enbart nationella åtgärder komma tillrätta med de problem som människohandel innebär och orsakar. Internationell samverkan är en förutsättning för att handel med människor skall kunna bekämpas effektivt. Människohandel har således ägnats stor uppmärksamhet inom olika internationella

¹¹ Skr. 2007/08:167 s. 7.

¹² RättsPM 2005:19 s. 6.

¹³ Skr. 2007/08:167 s. 8.

organisationer och det finns idag ett flertal internationella instrument som behandlar problematiken och därmed sammanhängande frågor.¹⁴

Det är i detta sammanhang inte möjligt att redogöra för innehållet i samtliga de instrument som berör människohandel eller därmed sammanhängande frågor. Jag har därför valt att närmare redovisa Palermoprotokollet, rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF) och Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor eftersom de instrumenten är av direkt betydelse för en diskussion kring utformningen av människohandelsbrottet i 4 kap. 1 a § BrB.

4.1.1 Förenta Nationernas protokoll mot människohandel

I december 2000 öppnades FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och dess tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (Palermoprotokollet), för undertecknande. Eftersom Palermoprotokollet utgör ett tilläggsprotokoll till FN:s konvention måste en stat tillträda FN:s konvention för att få tillträda protokollet. Sverige har tillträtt såväl FN:s konvention som Palermoprotokollet.¹⁵

Syftet med Palermoprotokollet är enligt artikel 2 att förebygga och bekämpa handel med människor, särskilt vad avser kvinnor och barn, att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter och att främja samarbetet mellan staterna för att uppnå dessa syften. Genom utformningen av Palermoprotokollet kom man för första gången överens på global nivå om en rättsligt bindande definition av begreppet människohandel.¹⁶ Definitionen återfinns i protokollets artikel 3.

¹⁴ SOU 2008:41 s. 45.

¹⁵ Prop. 2002/03:146 *Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet* avseende FN:s konvention, prop. 2003/04:111 *Ett utvidgat straffansvar för människohandel* avseende Palermoprotokollet.

¹⁶ Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (SÖ 2004:21) New York den 15 november 2000.

Artikel 3

Definitioner

I detta protokoll avses med

- a) *handel med människor*: rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ.
- b) Samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i a ovan skall sakna betydelse när något av de medel som anges där han använts.
- c) Rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål skall betraktas som handel med människor, även om inget av de medel som anges i a ovan har använts.
- d) *barn*: person under 18 års ålder.¹⁷

4.1.2 Europeiska Unionens rättsliga samarbete mot människohandel

Sedan mitten av 90-talet har EU aktivt arbetat för att utveckla ett övergripande samarbete och ett angreppssätt, där ursprungs-, transit- och destinationsländer är engagerade för att förhindra och bekämpa människohandel. Samarbetet har varit inriktat på tre olika huvudområden, nämligen att förebygga smugglingsverksamhet, att skydda och stödja offer samt att effektivt lagföra människohandlare. Ett flertal viktiga rättsliga instrument har tagits fram på området, bland annat rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel och Europeiska unionens konvention om bekämpande av människohandel.

4.1.2.1 Rådets rambeslut om bekämpande av människohandel

EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel syftar till att skapa nya gemensamma minimiregler i EU:s medlemsstater vad gäller straffrättsliga påföljder och andra former av straffrättsliga åtgärder mot människohandel.¹⁸ Rambeslutet omfattar människohandel syftande till arbetskraftsexploatering och sexuell

¹⁷ Översättning i enlighet med den i prop. 2003/04:111 intagna texten.

¹⁸ Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF)

exploatering och innehåller definitioner av straffbar människohandel, kriminalisering av anstiftan, medhjälp, främjande och försök samt gemensamma lägsta maximistraff. Dessutom behandlar rambeslutet frågor om bl.a. ansvar och påföljder för juridiska personer, jurisdiktion och brottsoffer. Definitionen av straffbar människohandel återfinns i beslutets artikel 1.

Artikel 1

Brott som avser människohandel för arbetskraftsexploatering eller sexuell exploatering

1. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga följande handlingar:

Rekrytering, transport, överföring, hysande, senare mottagande av en person, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över denna person, om

- a) tvång, våld eller hot, inklusive bortförande, brukas, eller
 - b) svikligt förfarande eller bedrägeri brukas, eller
 - c) maktmissbruk eller utnyttjande av en utsatt belägenhet förekommer, som är av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk eller utnyttjande som utövas, eller
 - d) betalning eller förmåner ges eller tas emot för att erhålla medgivande från en person som har kontroll över en annan person
i syfte att exploatera den personens arbetskraft eller tjänster, inbegripet åtminstone tvångsarbete eller obligatoriska tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller träldom, eller
i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet i pornografi.
2. Samtycke av den som är offer för människohandel till den avsedda eller faktiska exploateringen skall sakna betydelse, om något av de medel som anges i punkt 1 har använts.
3. När en handling som anges i punkt 1 rör ett barn skall det vara ett straffbart människohandelsbrott, även om inte några av de medel som anges i punkt 1 har använts.
4. I detta rambeslut avses med barn en person som är yngre än 18 år.¹⁹

Här bör nämnas att rambeslutet om åtgärder för att bekämpa människohandel som utarbetats inom EU har ett snävare tillämpningsområde än Palermoprotokollet. Rambeslutet omfattar nämligen endast människohandel som syftar till exploatering för sexuella ändamål och arbetskraftsändamål. Detta beror på att det är inom dessa

¹⁹ Översättning i enlighet med den i Europeiska gemenskapernas officiella tidning nr. L 203, 01/08/2002 s. 0001 – 0004 intagna texten.

områden som man inom EU kunnat identifiera ett behov av straffrättsliga åtgärder som går längre än de som stadgas i Palermoprotokollet.²⁰

4.1.2.2 Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor

I september 2003 inleddes ett arbete inom EU med att utarbeta en europeisk konvention mot människohandel. Arbetet resulterade i Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.²¹

Konventionen syftar till att förebygga och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk vad gäller skydd och hjälp till människohandelsoffer, garantera effektivare brottsutredningar och åtal samt främja ett internationellt samarbete på området.²² Av konventionens ingress framgår att Europarådets medlemsstater och övriga stater som undertecknat konventionen anser att handel med människor utgör ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en kränkning av människans värdighet och integritet. Det framgår också att handel med människor kan leda till slaveri för brottsoffren och att respekt för offrens rättigheter, skydd av offren och åtgärder för att bekämpa handeln med människor måste vara det övergripande målet samt att alla åtgärder och initiativ för bekämpande av handel med människor måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barnets rättigheter. Konventionens definition av människohandel återfinns i artikel 4.

Artikel 4 – Definitioner

I denna konvention avses med

- a) *människohandel*: rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet, eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande ska innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ.
- b) Samtycke från ett offer för människohandel till sådant åsyftat utnyttjande som anges i punkt a i denna artikel ska sakna betydelse om något av de medel som anges där har använts.

²⁰ SOU 2008:41 s. 52.

²¹ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, CETS 197.

²² Europarådets konvention, artikel 1.

- c) Rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av barn i syfte att utnyttja dessa ska betraktas som människohandel även om inget av de medel som anges i punkt a i denna artikel har använts.
- d) *barn*: person under 18 års ålder.
- e) *brottsoffer*: varje fysisk person som är utsatt för människohandel enligt definitionen i denna artikel.²³

I konventionens ingress noteras vidare en rad internationella instrument som skall beaktas, bland andra 1950 års konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna med protokoll, och EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel. Slutligen anges också att parterna skall respektera och beakta FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Palermoprotokollet för att förbättra det skydd de ger människohandelsoffer samt utveckla de normer som upprättas genom dessa instrument. Konventionen skall emellertid inte påverka de rättigheter eller skyldigheter som följer av bestämmelserna i Palermoprotokollet, utan närmast förbättra det skydd som ges i protokollet och utveckla dess normer.²⁴ Vidare framgår också att konventionen inte heller skall inverka på rättigheter och åtaganden enligt andra internationella instrument som innehåller bestämmelser om frågor vilka regleras i konventionen och säkerställer ett bättre skydd och hjälp till människor som fallit offer för människohandel.²⁵

4.2.2 Tre huvudsakliga moment

Med utgångspunkt i de definitioner av begreppet människohandel som finns i EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel och FN:s Palermoprotokoll omfattar människohandel tre huvudsakliga moment.²⁶

Det första moment som ingår i begreppet människohandel är handelsåtgärder. Som exempel på vad som i detta avseende utgör en handelsåtgärd kan nämnas någon form av delaktighet i en rekrytering eller transport av människor såväl inom ett land som

²³ Översättning i enlighet med den i prop. 2009/10:152 intagna texten.

²⁴ Europarådets konvention, artikel 39.

²⁵ Europarådets konvention, artikel 40.

²⁶ Prop. 2003/04:111 s. 26.

mellan länder. Även sådana åtgärder som att ta emot eller att inhysa människor som är föremål för handel eller att överföra dessa mellan rekryterare och agenter/mottagare omfattas av begreppet handelsåtgärder.

Det andra momentet är de otillbörliga medel som används för att genomföra handelsåtgärden och förmå offren till underkastelse. För att en åtgärd skall betraktas som människohandel krävs att gärningsmännen kan betvinga eller undertrycka offrens vilja, eller åtminstone beskära deras valmöjligheter eller utnyttja att de faktiskt inte är kapabla att göra några reella och fria val. Som exempel på vad otillbörliga medel kan innebära kan nämnas de olika sätt som en rekrytering kan ske på. När det exempelvis gäller människohandel för sexuella ändamål kan offren föras bort mot sin vilja eller vilsledes genom falska förutsättningar. Det är exempelvis inte ovanligt att offren tror att de skall utföra ett riktigt arbete under relativt goda förhållanden. Det kan också hända att offren faktiskt är införstådda med att det är fråga om prostitution, men vilsledes beträffande under vilka villkor prostitutionen skall ske. En person kan också missbruka sin ställning eller på något annat otillbörligt sätt påverka en annan person och därigenom föranleda att denna person blir föremål för människohandel. Gemensamt för de olika situationerna är att gärningsmännen i något eller flera av handelns olika led utnyttjar att offret befinner sig i en sårbar situation och inte har något annat reellt val än att underkasta sig utnyttjandet.

Det tredje och mest utmärkande momentet är det syftet med handeln. Karakteristiskt för människohandel är att förfarandet alltid syftar till någon form av efterföljande utnyttjande av offret. Ofta utnyttjas offret för sexuella ändamål, men handeln kan även ske för andra ändamål som utnyttjande av offrets arbetskraft eller för åtkomst av mänskliga organ. Vid det här laget är de verkliga möjligheterna för offret att påverka sin situation beskurna, vilket kan bero på att de tidigare eller under handeln har kuvats fullständigt.

4.3 Nationella åtgärder

Förebyggandet och bekämpandet av människohandel är en sedan länge högt prioriterad fråga för Sverige. En viktig del i detta arbete är en kriminalisering av människohandel där strafflagstiftningen fungerar effektivt. Att utforma

människohandelsbrottet är komplicerat rent lagtekniskt, och en av de största utmaningarna är troligtvis frågan hur brottet skall avgränsas mot andra brott.

Flera av de handlingar som agenterna, transportörerna och andra som organiserar eller på annat sätt deltar i människohandel utför var straffbelagda genom enskilda bestämmelser i brottsbalken redan innan människohandel infördes som ett särskilt brott. De bestämmelser som tidigare aktualiserades när någon genom tvång eller vilseladande förts till Sverige och här förmåtts att prostituera sig eller utnyttjats sexuellt på annat sätt var bland annat brotten mot frihet och frid i 4 kap. BrB. Det är vidare självklart att den som främjade eller på ett annat sätt ekonomiskt utnyttjade att en annan person hade tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning gjorde sig skyldig till koppleri eller grovt koppleri, och de fall av misstänkta människohandelsbrott som har nått svenska domstolar har också bedömts som koppleri eller grovt koppleri.²⁷

De led som människohandeln utgörs av var således i allt väsentligt kriminaliserade redan tidigare genom olika bestämmelser i brottsbalken, men trots detta ansågs det befogat att skapa en särskild straffbestämmelse. Detta motiverades bland annat med att ett särskilt brott kan underlätta det internationella samarbetet mot människohandel, vilket är av grundläggande betydelse för att denna typ av brott skall kunna bekämpas effektivt. Den svenska kriminaliseringen av människohandel bygger i grund och botten på de definitioner av människohandelsbrottet som utformats och avgränsats i de internationella överenskommelser som Sverige åtagit sig att följa, främst FN:s protokoll mot människohandel och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel.²⁸

Människohandel för sexuella ändamål straffbelades och infördes som ett nytt brott i Sverige den 1 juli 2002.²⁹ Bestämmelsen utgjorde ett första steg i riktning mot att åstadkomma en kriminalisering av alla typer av människohandel och byggde till stor del på de förslag som 1998 års Sexualbrottskommitté tidigare lämnat.³⁰ Förslagen var utformade i nära anslutning till definitionerna i FN:s protokoll mot människohandel, men i enlighet med kommitténs betänkande tog den nya bestämmelsen sikte enbart på

²⁷ Prop. 2001/02:124 s. 16.

²⁸ Prop. 2003/04:111 s. 26.

²⁹ Se prop. 2001/02:124.

³⁰ SOU 2001:14, *Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*.

sådan människohandel som syftar till sexuellt utnyttjande. Vidare var bestämmelsen begränsad till gränsöverskridande handel med människor, det vill säga tillämpningen var begränsad till de fall som avsåg situationer där offret förmåtts att bege sig till eller transporterats över gränsen till ett annat land. En förutsättning för straffansvar var att olaga tvång, vilseledande eller något annat otillbörligt medel använts för att genomföra handelsåtgärden. Detta gällde dock inte om brottet riktade sig mot en person under arton år. Brottet ansågs som fullbordat när offret anlant till det land i vilket utnyttjandet var tänkt att äga rum, det vill säga destinationslandet. Vidare straffbelades försök, förberedelse och stämpling till människohandel liksom underlåtenhet att avslöja ett sådant brott.³¹

Den 1 juli 2004 utvidgades straffansvaret och i samband med detta ändrades brottsrubriceringen till människohandel. Ändringarna var i huvudsak föranledda av Sveriges anslutning till FN:s Palermoprotokoll samt till EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Nytt var att straffbestämmelsen utvidgades till att även omfatta människohandel som inte var gränsöverskridande samt sådana former av människohandel som syftade till andra typer av utnyttjande än för sexuella ändamål. Straffansvaret utvidgades även avseende handelsåtgärder och kom att omfatta den som rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person samt handelsåtgärder som kan förekomma när det redan existerar kontroll över offret.³² Genom ytterligare en lagändring år 2005 förändrades bestämmelsens lydelse. De ändringar som då skedde var emellertid enbart formella.³³

Den 1 juli 2010 genomfördes ytterligare ändringar av bestämmelsen om människohandel. Syftet var att skapa en tydligare och mer ändamålsenlig brottsbeskrivning, för att därigenom effektivisera tillämpningen av straffbestämmelsen och förstärka det straffrättsliga skyddet mot människohandel. Ändringarna innebar bland annat att kontrollrekvisitet – det vill säga kravet på att gärningsmannens handelsåtgärder skulle leda till kontroll över offret - togs bort.³⁴

³¹ Prop. 2001/02:124.

³² Prop. 2003/04:111.

³³ Se prop. 2004/05:45, *En ny sexualbrottslagstiftning*.

³⁴

Prop. 2009/10:152, *Människohandel för sexuella och andra ändamål*.

4.3.1 Handlingsplan mot prostitution och människohandel

I juli 2008 tog regeringen ett beslut om upprättandet av en handlingsplan för att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål.³⁵ I skrivelsen redogör regeringen för sin syn på hur prostitution och människohandel för sexuella ändamål skall bekämpas. En utgångspunkt i detta arbete skall vara att tydligt fokusera på hur de individer som utsätts för människohandel och prostitution skall få ett ökat skydd och stöd. Handlingsplanen innehåller fem insatsområden med åtgärder som syftar till att stärka insatser inom den uppsökande verksamheten och andra former av skydd och stöd, stärka det förebyggande arbetet och öka kunskapen om de personer som utsätts för människohandel och prostitution, höja kvaliteten och effektiviteten i rättsväsendet samt öka den nationella och internationella samverkan.

Kampen mot människohandel är enligt handlingsplanen en central del i regeringens långsiktiga strategi för att motverka den grova organiserade brottsligheten. Av intresse i detta sammanhang kan vara att regeringen har för avsikt att ge ett uttryckligt mandat till Rikspolisstyrelsen att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel och utbildning för bland annat personal inom Sveriges Domstolar, Polisen och Åklagarmyndigheten. En samlad uppföljning av handlingsplanen skall göras 2011, och därefter avser regeringen att återkomma till riksdagen med en redovisning av uppföljningen.

5 Människohandelsbrott i äldre rätt

5.1 Människohandel för sexuella ändamål

Regeringen beslutade den 4 juni 1998 att tillsätta en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppdrag att göra en översyn av bestämmelserna om sexualbrott och vissa angränsande frågor. Kommittén arbetade under namnet 1998 års Sexualbrottskommitté och fick till uppdrag att särskilt utreda om det fanns ett behov av ett särskilt brott som tar sikte på handel med människor för sexuella ändamål. I mars 2001 lämnade kommittén sitt slutbetänkande *Sexualbrotten - Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14.). I betänkandet föreslog man att en särskild bestämmelse om straffansvar för människohandel för

³⁵ Skr. 2007/08:167.

sexuella ändamål infördes i svensk strafflagstiftning, detta trots att de flesta förfaranden som ingår i handel med människor för sexuella ändamål i allt väsentligt redan sedan tidigare var kriminaliserade i svensk rätt. Som skäl för detta ställningstagande anförde kommittén att den internationella utvecklingen krävde sådana bestämmelser. Kommittén ansåg vidare att de handlingar som tillsammans utgör handel med människor är särskilt avskyvärda och att de därför bör motverkas straffrättsligt genom brottsbestämmelser med en särskilt sträng straffskala. Den 1 juli 2002 infördes således ett nytt brott i 4 kap. 1 a § BrB benämnt människohandel för sexuella ändamål.³⁶

4 kap. 1 a § (*tidigare lydelse Lag 2002:436*)

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel förmår någon att bege sig eller låta sig transporteras till ett annat land i syfte att personen där skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål, döms för människohandel för sexuella ändamål till fängelse i lägst två och högst tio år.

För människohandel för sexuella ändamål döms också den som tar emot, transporterar eller inhyser en person som kommit till ett land under de förhållanden som anges i första stycket, om det sker med användande av sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som anges där.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel för sexuella ändamål även om inte olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel använts.

Är ett brott som avses i första - tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

5.1.1 Rekvisit och uppbyggnad

En grundläggande förutsättning för att 2002 års bestämmelse om människohandel för sexuella ändamål skulle bli tillämplig var att handeln på något sätt varit gränsöverskridande. Offret måste därmed ha begett sig till eller transporterats till ett annat land. I vilket land offret var medborgare saknade betydelse. Hur länge offret vistats i ursprungslandet var också utan betydelse, liksom om han eller hon vistats där

³⁶ Prop. 2001/02:124 s. 47.

legalt eller illegalt. Bestämmelsen var vidare universell och därmed tillämplig oavsett mellan vilka länder handeln ägde rum.³⁷

Enligt första stycket krävdes att gärningsmannen företagit vissa åtgärder för att straffansvar skulle aktualiseras. Vidare krävdes att åtgärderna genomförts och möjliggjorts genom användandet av ett otillbörligt medel och för ett visst syfte. Det krävdes att samtliga av dessa moment var uppfyllda för att bestämmelsen skulle bli tillämplig.³⁸ De åtgärder som enligt bestämmelsen aktualiserade straffansvar var att förmå någon att bege sig till eller låta sig transporteras till ett annat land. Uttrycken var menade att omfatta alla de åtgärder som agenter, rekryterare, organisatörer och transportörer vidtar för att förmå någon att bege sig till eller låta sig transporteras till ett annat land. Det kunde till exempel röra sig om att erbjuda arbete, organisera en resa eller framföra ett transportmedel.³⁹ För straffansvar förutsattes vidare att åtgärderna vidtogs genom användandet av något otillbörligt medel, nämligen olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel. Med begreppet olaga tvång avsågs detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB, det vill säga att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga någon annan att underkasta sig de aktuella åtgärderna. Begreppet vilseledande förekom sedan tidigare bland annat i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § BrB, och innebar i enlighet härmed att gärningsmannen förmedlade en oriktig uppfattning till offret. Handlande som träffades av bestämmelsen var exempelvis att kidnappa någon eller att på något annat sätt använda våld eller hot om våld mot någon i syftet att utnyttja denna person för sexuella ändamål, att ge löfte om visst arbete eller att framställa prostitution eller medverka i pornografiska framställningar som förenat med särskilda förmåner.⁴⁰

Genom uttrycket ”*annat sådant otillbörligt medel*” klargjordes att även användandet av andra otillbörliga medel än olaga tvång och vilseledande kunde aktualisera straffansvar. Åtgärder som vidtogs genom användandet av otillbörliga medel som *till sin art var att jämställa med olaga tvång och vilseledande* var därmed också straffbelagda. För att ett otillbörligt medel skulle anses jämförbart med olaga tvång

³⁷ Prop. 2001/02:124 s. 33.

³⁸ Prop. 2001/02:124 s. 34.

³⁹ Prop. 2001/02:124 s. 34.

⁴⁰ Prop. 2001/02:124 s. 34 f.

och vilseledande krävdes dock att omständigheterna vara sådana att offret inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Vad som avsågs var närmast utpressningsliknande situationer eller situationer där offret annars befann sig i svårt trångmål. Att missbruka att en person befann sig i en särskilt utsatt position utan några reella valmöjligheter och därför var särskilt sårbar nämndes i förarbetena som exempel på ett medel som till sin art var att jämställa med olaga tvång eller vilseledande. Särskilt utsatta positioner kunde enligt förarbetena vara ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställningsförhållande till gärningsmannen, narkotikaberoende, vanmakt, ekonomiskt svåra förhållanden, flyktingskap eller förståndshandikapp. Det poängterades dock att en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet skulle göras, och att enbart det förhållandet att offret levte i ett land med lägre levnadsstandard än destinationslandet inte i sig ansågs vara tillräckligt för att anse att ett otillbörligt medel hade använts. Gemensamt för de otillbörliga medlen var att de på olika sätt måste syfta till att bemästra offrets fria och verkliga vilja.⁴¹

Vidare krävdes enligt första stycket att gärningsmannen vidtagit sina åtgärder i syfte att utnyttja offret för sexuella ändamål i destinationslandet. Det tänkta syftet kunde vara att offret skulle utsättas för sexualbrott, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Med begreppet utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser avsågs främst prostitution, men begreppet omfattade även utnyttjanden som skett utan att ersättning lämnats. Uttrycket ”på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål” användes för att fånga upp utnyttjanden för andra sexuella ändamål än de som uttryckligen beskrivits i bestämmelsen, såsom att utnyttja en person för framställning av pornografiska alster eller för medverkan i pornografisk föreställning. Det krävdes dock att det rörde sig om antingen sexuella handlingar eller en ohöjld exponering av sexuell innebörd, och vidare krävdes också att det var fråga om ett utnyttjande av den andra personen. Sexuella handlingar och exponeringar som utfördes under tvång eller svåra eller kränkande förhållanden ansågs alltid innebära ett utnyttjande.⁴²

⁴¹ Prop. 2001/02:124 s. 34 f.

⁴² Prop. 2001/02:124 s. 35.

För straffansvar krävdes vidare att ett orsakssamband mellan användandet av det otillbörliga medlet och människohandelsåtgärden förelåg. Detta innebar att offret måste ha underkastat sig handelsåtgärden på grund av att gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel. Härmed förelåg inte något orsakssamband om offret skulle ha vidtagit åtgärden oberoende av det otillbörliga medlet och ansvar för människohandel kunde då inte komma i fråga. Vidare krävdes direkt uppsåt i förhållande till syftet för att straffansvar skulle aktualiseras, om något utnyttjandesyfte inte förelåg när åtgärden vidtogs kunde ansvar för människohandel således inte komma ifråga. Huruvida syftet förverkligats saknade däremot betydelse för ansvarsfrågan och det var således fråga om ett så kallat subjektivt överskott. Brottet fullbordades härmed direkt när offret anlant till det land i vilket utnyttjandet var tänkt att äga rum. Genom att man i lagtexten använt formuleringen att personen *där* skall utsättas för brott klargjordes att handeln var tvungen att vara gränsöverskridande för att föranleda straffansvar. I enlighet härmed kunde åtgärder som vidtogs i länder som endast fungerat som transitländer inte aktualisera straffansvar för människohandel för sexuella ändamål, men dock för försök till människohandel för sexuella ändamål.⁴³

I bestämmelsens andra stycke reglerades de delar av handeln som ägde rum i destinationslandet, det vill säga i det land där utnyttjandet varit tänkt att äga rum. I enlighet härmed skulle även den som tog emot, transporterade eller inhyste någon som har kommit till ett land under de förhållanden som angavs i första stycket dömas för människohandel, under förutsättning att det skett med användande av något sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som där angavs. Med begreppet ta emot avsågs exempelvis att ta emot offret på en bordell eller sexklubb eller för vidare transport. Med att inhysa någon menades att mer varaktigt ta hand om offret, exempelvis på en bordell eller i en lägenhet. För straffansvar krävdes att offret kommit till destinationslandet under de förhållanden och genom de förfaranden som beskrevs i första stycket. Om de kommit till destinationslandet av något annat skäl, exempelvis som flyktingar eller turister, kunde ett mottagande, en transport eller ett inhysande således inte bedömas som människohandel enligt bestämmelsen. Detta gällde även om åtgärderna företagits i syfte att utnyttja personerna för sexuella ändamål och med användande av något otillbörligt medel. För att en person skulle kunna dömas till ansvar för att ha tagit emot, transporterat eller inhyst en person i syfte att utnyttja den

⁴³ Prop. 2001/02:124 s. 34 ff.

personen sexuellt krävdes således att de objektiva omständigheterna som förutsätts för människohandel enligt första stycket var styrkta. Däremot krävdes inte att någon gärningsman var identifierad.⁴⁴

Enligt tredje stycket krävdes inte att gärningsmannen genomfört handeln med användande av något otillbörligt medel om offret var en person under arton år. Därmed dömdes den som begick en gärning som beskrevs i första eller andra stycket mot en person som inte fyllt 18 år för människohandel även om inte något otillbörligt medel använts vid genomförandet. För straffansvar krävdes dock alltid någon form av påverkan från gärningsmannens sida. I övriga avseenden skiljde sig brottet inte från vad som anförts gällande första och andra stycket.⁴⁵

Enligt förarbetena till 2002 års straffbestämmelse om människohandel för sexuella ändamål skulle brottet således bestå av tre huvudsakliga moment.

- Åtgärder för genomförandet av själva handeln, till exempel att rekrytera, transportera, ta emot, inhysa eller överlåta människor.
- Medel med vilka de som är offer för handeln rekryteras eller hanteras, det vill säga olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel.
- Syftet med handeln, det vill säga någon form av sexuell exploatering av offren.⁴⁶

5.1.1.2 Referatsammanställning⁴⁷

Efter att människohandel för sexuella ändamål kriminaliserades den 1 juli 2002 aktualiserades straffbestämmelsen endast i ett begränsat antal domstolsavgöranden. Trots att de avgöranden som finns inom området är få ger de naturligtvis ändå värdefull information om hur den tidigare gällande lagstiftningen tillämpats samt vilka tillämpningssvårigheter den inneburit. Nedan görs därför en genomgång av åtal där bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål har aktualiserats. Varje åtal följs av en egen kommentar.

⁴⁴ Prop. 2001/02:124 s. 36.

⁴⁵ Prop. 2001/02:124 s. 36 f.

⁴⁶ Prop. 2001/02:124 s. 8 f.

⁴⁷ Samtliga åtal avseende människohandel för sexuella ändamål rör gärningar som vidtagits före den 1 juli 2004.

Mål 1⁴⁸

Åklagaren yrkade ansvar för människohandel för sexuella ändamål. Den tilltalade hade genom vilseledande och andra otillbörliga medel dels förmått målsäganden att resa från Estland till Sverige, dels tagit emot och inhyst henne i sin lägenhet i Solna, allt i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Vilseledandet hade bestått i att den tilltalade lämnat oriktiga uppgifter om det utlovade arbetet i Sverige och förtigit under vilka förhållanden arbetet skulle bedrivas. Övriga otillbörliga medel bestod i att den tilltalade missbrukat att målsäganden levtt under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt position. Alternativt yrkades ansvar för grovt koppleri och olaga frihetsberövande.

Tingsrätten fann det utrett att den tilltalade förmått målsäganden att resa till Sverige i syfte att utnyttja henne för sexuella förbindelser. Trots att det ansågs utrett att den tilltalade hade *vilselett* målsäganden om vilket arbete som skulle utföras i Sverige fann dock inte tingsrätten att det bevisats att ett orsakssamband mellan vilseledandet och avresan fanns. Det ansågs därmed inte styrkt att målsäganden inte skulle ha rest till Sverige om hon hade vetat att arbetet avsåg prostitution.

Ifråga om påståendet att den tilltalade även hade använt *andra otillbörliga medel* för att förmå målsäganden till att resa till Sverige konstaterade tingsrätten att utredningen om målsägandens ekonomiska situation och vad som föregick hennes resa inte var tillräcklig för att anse det styrkt att den tilltalade hade använt sig av otillbörliga medel. Tingsrätten hänvisade till bestämmelsens förarbeten och konstaterade att omständigheterna måste vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Mot bakgrund av att det därmed inte ansågs styrkt att målsäganden genom vilseledande eller andra otillbörliga medel förmåtts att resa till Sverige, menade tingsrätten att inte heller något ansvar för det efterföljande mottagandet eller inhysandet av målsäganden kunde komma ifråga. Därmed ogillades åtalet för människohandel för sexuella ändamål i sin helhet. Tingsrätten biföll däremot åklagarens andrahandsyrkande och dömde den tilltalade för grovt koppleri med motiveringen att hon hade främjat sexuella förbindelser i stor omfattning.

⁴⁸ Dom 2003-04-17 Solna tingsrätt mål nr. B 2636-02 och dom 2003-06-26 Svea hovrätt avd. 11:48 mål nr. B 3065-03.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom. Beträffande åtalet för människohandel för sexuella ändamål fann hovrätten att det inte var styrkt att den tilltalade vilselett målsäganden. Hovrätten fann vidare att målsäganden visserligen hade levt under knappa ekonomiska omständigheter i Estland, men att det inte kunde anses styrkt att hon hade befunnit sig i en sådan situation att hon i praktiken inte hade något annat val än att åka till Sverige. Inte heller hade det visats att den tilltalade skulle ha haft närmare kännedom om målsägandens förhållanden. Därmed ansågs det enligt hovrätten inte styrkt att målsäganden hade begett sig till Sverige på grund av vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel.

Kommentar

Problematiken kring lagstiftningen visar sig här, där åklagarens problem var att styrka att den tilltalade använt sig av någon form av otillbörligt medel vid rekryterandet av målsäganden. För straffansvar krävdes att åklagaren kunde styrka dels att målsäganden befunnit sig i en *särskilt utsatt situation* samt att hon inte haft något annat *godtagbart alternativ än att underkasta sig den tilltalades vilja*.⁴⁹ Det låg därmed en mycket tung bevisbörda på åklagarsidan, och för att bevisa omständigheter av dessa slag krävdes i regel ingående förhör med målsäganden kring ekonomiska och personliga förhållanden samt kring motiven för hennes agerande. Bevisproblematiken som här aktualiserats var inbyggd i själva rekvisitet, att styrka ett hypotetiskt resonemang ifråga om målsägandens handlingsalternativ krävde i hög grad subjektiva bedömningar från såväl målsäganden själv som domstolen. Förhörsmetodiken blev därmed av avgörande betydelse för utgången i mål av detta slag, och fokus försköts därmed till offret och hennes levnadssituation istället för den tilltalades agerande. Ett krav på att utsatta och traumatiserade människor rättfärdigade sitt handlande på detta sätt är enligt min mening både orealistiskt och hänsynslöst. I större utsträckning borde ha beaktats dels att målsäganden erfarenhetsmässigt i mål av detta slag befunnit sig i psykiskt svåra situationer samt svårigheterna i att redogöra för vilka övriga handlingsalternativ som funnits.

⁴⁹ Prop. 2001/02:124 s. 34 f.

Mål 2⁵⁰

Enligt åtalspunkt 1 yrkades ansvar för A avseende *människohandel för sexuella ändamål*. A hade genom vilseledande förmått målsäganden M att bege sig från Tyskland till Danmark i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Vilseledandet hade bestått i att A erbjudit M arbete på en restaurang och förtigit att syftet egentligen var att utnyttja henne för prostitution. Därefter hade A främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M i Danmark haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Vidare hade A betalat tågresan till Danmark, försett M med kondomer och narkotika, ansvarat för kundkontakter, övervakat hennes arbete samt tillägnat sig i vart fall en viss del av ersättningen för de utförda tjänsterna. Det gjordes vidare gällande att A hänsynslöst utnyttjat M. Hon hade försetts med narkotika i syfte att förmås till prostitution, samt fråntagits pass, pengar och mobiltelefon och hotats. M hade härigenom och genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation. M hade vid tillfället ännu inte fyllt arton år.

Enligt åtalspunkt 2 yrkades återigen ansvar för A avseende *människohandel för sexuella ändamål*. A hade genom vilseledande förmått målsäganden N att bege sig från Tyskland till Danmark i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Vilseledandet hade bestått i att A hade erbjudit N arbete på en restaurang och förtigit att syftet varit att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. A hade därefter på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att N haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Vidare hade A betalat N:s resa till Danmark, försett henne med kondomer och narkotika, ansvarat för kundkontakter, övervakat hennes arbete samt tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för de utförda tjänsterna. Det gjordes vidare gällande att A hänsynslöst utnyttjat N och försett henne med narkotika i syfte att förmå henne att prostituera sig. Vidare hade N fråntagits pass, pengar och mobiltelefon samt uppmanats av A att vid vissa tillfällen inte använda kondom. N hade härigenom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation.

Under åtalspunkt 3 yrkades ansvar för såväl A som B avseende *människohandel för sexuella ändamål*. A hade förmått målsäganden M att låta sig transporteras från Danmark till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser, samt därefter främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. A hade anordnat transport från Danmark till Sverige, försett M med narkotika, ansvarat för kundkontakter, övervakat hennes arbete samt tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för de utförda tjänsterna. På uppdrag av A hade B transporterat M från Danmark till Sverige i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. Han hade därutöver främjat hennes prostitution genom att transportera henne till kunder och övervaka hennes arbete. Det gjordes även gällande att A och B hänsynslöst hade utnyttjat M. Hon hade försetts med narkotika samt fråntagits pass, pengar och mobiltelefon. Hon hade härigenom och genom sin

⁵⁰ Dom 2003-10-15 Göteborgs tingsrätt avd. 7:75 mål nr. B 7477-03 och dom 2003- 12-18 Hovrätten för västra Sverige avd. 2:26 mål nr. B 4388-03.

ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation med små möjligheter att avbryta sin verksamhet. B hade varit medveten om dessa förhållanden. M hade vid tillfället ännu inte fyllt arton år.

Under åtalspunkt 1 konstaterade tingsrätten att det inte var styrkt att A genom vilseledande hade förmått M att resa till Danmark. Däremot ansågs det utrett att A hade initierat och organiserat resan samt inhyst och transporterat M i Danmark, och att hon därigenom hade styrt och drivit på händelseförloppet. Enligt tingsrättens mening hade den endast sexton år gamla målsäganden haft liten möjlighet att i realiteten påverka händelseförloppet, och härigenom hade A genom sitt agerande *förmått* M att resa till Danmark för att utnyttjas för prostitution. Tingsrätten konstaterade vidare att A redan från början måste ha insett att risken var stor att M var under arton år och att hon hade ställt sig helt likgiltig till hennes ålder vid genomförandet av åtgärderna. A dömdes därmed för människohandel för sexuella ändamål. Därutöver fann tingsrätten det även styrkt att A hade främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M hade haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i enlighet med gärningsbeskrivningen. Hennes handlande var på där angivna grunder att anse som hänsynslöst. Med hänvisning till att dessa gärningar inte täcktes av bestämmelsen om människohandel dömdes A även för grovt koppleri.

Tingsrätten ogillade åtalet avseende människohandel för sexuella ändamål under åtalspunkt 2, då det inte ansågs bevisat att N hade blivit vilseledd. Däremot fann tingsrätten det klarlagt att A hade inhyst N, ombesörjt transport till platsen för prostitution, övervakat hennes arbete samt tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen. Dessa gärningar bedömdes dock som koppleri av normalgraden, eftersom det inte ansågs styrkt att A hade handlat hänsynslöst mot N.

Tingsrätten fann under åtalspunkt 3 att A var den som haft kontrollen över händelseförloppet och att hon hade organiserat, drivit på och styrt resan från Danmark till Sverige. Hon ansågs därmed ha förmått M att låta sig transporteras till Sverige i syfte att utnyttja M för tillfälliga sexuella förbindelser. A dömdes därmed för människohandel för sexuella ändamål. Därutöver ansågs styrkt att A främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat M:s prostitution samt att hon handlat hänsynslöst. I likhet med åtalspunkt 1 konstaterades att denna gärning inte täcktes av

bestämmelsen om människohandel, utan skulle bedömas som grovt koppleri. Vidare slogs fast att B hade varit väl medveten om den verksamhet som A bedrev och M:s roll i denna. Han hade som den som transporterat M till Sverige haft en central roll vid genomförandet av brottet, och även B dömdes därmed för människohandel för sexuella ändamål. Den uppgift B haft att bevaka M:s arbete på gatan omfattades enligt tingsrätten av brottet människohandel.

Tingsrättens dom överklagades enbart beträffande B. Hovrätten gjorde ingen annan bedömning i ansvarsfrågan än den som tingsrätten hade gjort.

Kommentar

Även om det inte fordrades att något otillbörligt medel använts vid handelsåtgärder med denna åldersgrupp krävdes enligt förarbetena någon form av påverkan från den tilltalades sida. Generellt sett har det varit enklare att styrka denna påverkan, vilket resulterat i att det varit enklare att lagföra gärningsmännen när målsäganden varit under arton år. Det utvecklades inte närmare i förarbetena vad som skulle anses innebära en sådan påverkan, men omständigheter som att den tilltalade agerat aktivt och kontrollerat händelseförloppet i kombination med att målsäganden haft små möjligheter att påverka situationen har här talat för att påverkan skett.

Som en direkt följd av att målsäganden var under arton år tillkom en prövning av den tilltalades uppsåt beträffande åldern. Domstolen avgjorde frågan genom att konstatera att den tilltalade i vart fall varit likgiltig till målsägandens ålder, och ett likgiltighetsuppsåt var därmed tillräckligt för straffansvar.

Beträffande åtalpunkt 2 lyckades åklagaren inte styrka att vilseledande eller något annat otillbörligt medel använts, och härmed visade sig återigen den problematik som var förenad med lagstiftningen och det stränga beviskrav som uppställts av domstolarna i detta avseende. Kravet på användande av otillbörliga medel var och är fortfarande det som avgränsar brottsbeskrivningen i förhållande till andra mindre allvarliga brott och motiverar det höga straffvärdet. Till detta kommer även att konstruktionen av människohandelsbrottet innebar och fortfarande innebär att det inte krävs att något utnyttjande verkligen kommit till stånd, vilket medför att brottet mer tar sikte på angreppet på offrets frihet än utnyttjandet som sådant. Utan ett krav på

användande av otillbörliga medel skulle gärningen således snarare vara att anse som försök eller förberedelse till koppleri. Frågan om det överhuvudtaget borde uppställas ett krav på användande av otillbörliga medel som ett led i människohandelsbrottet är därmed mycket komplicerad.

Mål 3⁵¹

Det yrkades ansvar för *människohandel för sexuella ändamål* mot A och B. De tilltalade hade vid två tillfällen gemensamt och i samförstånd genom otillbörliga medel förmått målsäganden M att bege sig från Estland till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. De otillbörliga medlen hade bestått i att de tilltalade missbrukat att M levt under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Väl i Sverige hade A och B främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser. Främjandet hade bestått i att de bokat och lånat ut pengar till biljetten till Stockholm, skaffat kondomer och telefonkort samt ordnat transport till den lägenhet där M inhysts och utfört de sexuella tjänsterna. De tilltalade hade vidare tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för de sexuella tjänsterna.

Tingsrätten fann utrett att M rest från Estland till Sverige, och att hon i Sverige ägnat sig åt prostitution. Det ansågs vidare styrkt att såväl A som B hade vidtagit sådana åtgärder som krävdes för genomförandet av människohandeln; däribland erbjudande om och inköp av biljetter, utlåning av kontanter samt anordnande av transport till en lägenhet i Stockholm. A och B hade därvid handlat gemensamt och i samförstånd och syftet hade varit att ekonomiskt utnyttja M:s prostitution i Sverige.

Tingsrätten övergick därmed till frågan om huruvida dessa åtgärder hade vidtagits genom ett *otillbörligt medel*. Tingsrätten fann det styrkt att M befunnit sig i en utsatt situation ekonomiskt, och att hon till följd därav inte hade sett någon annan möjlighet än att anta erbjudandet och resa till Sverige för att ”tjäna snabba pengar”. Enligt tingsrätten var dock den avgörande frågan om A och B känt till M:s ekonomiska situation och om de i så fall hade använt sig av ett otillbörligt medel när de vidtog åtgärderna. Tingsrätten menade att B måste ha insett att M befann sig i en svårt pressad ekonomisk situation och att hennes erbjudande om att låna ut pengar till resan var en förutsättning för att M skulle kunna åka till Sverige och prostituera sig. Tingsrätten fann det dock inte styrkt att B använt M:s ekonomiskt utsatta situation

⁵¹ Dom 2004-04-29 Huddinge tingsrätt mål nr. B 3848-03.

som ett påtryckningsmedel för att förmå henne att åka till Sverige eller utnyttjat sig av denna situation för att betvinga M:s fria vilja.

Tingsrätten ställde därefter frågan om A eller B genom *senare vidtagna åtgärder*, bland annat genom köp av biljett och utlåning av pengar samt instruktioner om verksamheten, kunde anses ha använt sig av ett otillbörligt medel och därmed betvingat M:s fria vilja. Enligt tingsrättens mening hade det dock inte framkommit något som talade för att M utsatts för någon situation som betvingat hennes egen vilja, detta trots att hon måste ha haft små eller obefintliga möjligheter att förändra läget. De åtgärder som A och B hade vidtagit innebar enligt tingsrätten ”ett cyniskt utnyttjande” av M:s utsatta ekonomiska situation, men det kunde inte anses tillräckligt för att åtgärderna skulle kunna anses ha utförts med användande av ett sådant otillbörligt medel som till sin art var att jämställa med olaga tvång och vilseledande. Åtalet för människohandel för sexuella ändamål ogillades därmed.

Tingsrätten konstaterade emellertid att åtalet även täckte rekvisiten för grovt koppleri. Tingsrätten konstaterade att de kopplerigärningar som omfattades av gärningsbeskrivningarna var styrkta. Ifråga om brottets rubricering anförde tingsrätten att det hade varit fråga om en organiserad verksamhet som hade pågått under en avsevärd tid. Redan vid detta förhållande var brottet att bedöma som grovt och de tilltalade dömdes därmed för grovt koppleri.

Kommentar

Beträffande kravet på användande av otillbörliga medel lyckades åklagaren här styrka att målsäganden till följd av ekonomiska förhållanden i hemlandet befunnit sig i en *utsatt situation*. Däremot lyckades åklagaren inte visa att de tilltalade använt målsägandens utsatta situation som ett påtryckningsmedel eller att hennes fria vilja på något sätt bemästrats, och det var därmed inte utrett att hon inte haft något annat *godtagbart alternativ än att underkasta sig den tilltalades vilja*. Målsäganden ansågs nämligen inte ha kunnat uttala sig om huruvida henne skulder varit en förutsättning eller av någon betydelse för att de tilltalade skulle låta henne åka. Att uppställa ett beviskrav där målsäganden förväntas dra slutsatser om gärningsmannens avsikter och motiv måste enligt mig anses som orimligt och medför dessutom att lagstiftningens angivna skyddssyfte avseende personers utsatta ställning i viss mån motverkas. Det

borde i detta fall ha varit tillräckligt att omständigheterna kring målsägandens särskilt utsatta situation styrkts, samt att de tilltalade haft kännedom om dessa omständigheter. Slutsatser ifråga om de tilltalades avsikter borde istället ha kunnat följas genom slutsatser kring frågan varför det just var och fortfarande är kvinnor som befinner sig i dessa utsatta situationer som väljs ut av gärningsmännen. Dessa val är enligt mig ofta strategiska och därmed ett led i själva brottsplanen då dessa kvinnor lättare och mer lönsamt kan bli föremål för utnyttjande.

Mål 4⁵²

Ansvar yrkades för A och B avseende bland annat *människohandel för sexuella ändamål*. A och B hade vid olika tillfällen förmått målsägandena M och N att bege sig från Estland till Sverige i syfte att här utnyttja dem för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Flickorna hade rekryterats genom att de båda tilltalade påverkat M och N genom att utnyttja utsatta ekonomiska situation, samt träffat överenskommelse med dem om arbetsvillkoren i Sverige. A och B hade därefter ombesörjt att flickorna tagits emot i Sverige, transporterats och inhysts i lägenheter där prostitution skett. Det gjordes vidare gällande att de tilltalade hade uppträtt hänsynslöst mot en av flickorna genom att hotfullt uttala att hon stod i skuld till dem. De båda flickorna hade vid tillfället inte fyllt arton år.

Tingsrätten slog fast att utredningen i målet talade för att B hade haft kännedom om M:s och N:s låga ålder. Omständigheterna var enligt tingsrätten sådana att han i vart fall måste anses ha varit likgiltig för om målsägandena var under arton år. Därefter övergick tingsrätten till frågan om flickorna varit utsatta för *påverkan* att komma till Sverige. Det hade framkommit att målsägande M hade levt under knappa förhållanden i Estland och att hennes beslut att resa till Sverige hade berott på hennes levnadsförhållanden. Tingsrätten fann dock inte visat att hennes resa och beslut att prostituera sig hade föranletts av påverkan från någon annan person, utan tvärtom hade hon uppgivit att beslutet hade varit hennes eget. Därmed ogillade tingsrätten åtalet för människohandel för sexuella ändamål beträffande M.

Målsägande N hade uppgivit att hon kommit till Sverige eftersom hon hade en skuld till en person i Estland. Denna person hade uttalat hotelser mot henne och hänvisat till prostitution i Sverige för att återbetala skulden. Tingsrätten fann därmed att N måste

⁵² Dom 2005-02-28 Stockholms tingsrätt avd. 13:3 mål nr. B 2698-04 och dom 2005-06-09 Svea hovrätt avd. 9:3 mål nr B 2204-05, B 2343-05 och B 3344-05.

anses ha varit utsatt för sådan påverkan som förutsätts i bestämmelsen om människohandel. Tingsrätten konstaterade däremot att det inte hade visats att det var A och B som förmått N att resa hit för att prostituera sig i enlighet med 4 kap. 1 a § 1 st. BrB. Det var dock styrkt att B tagit emot, inhyst och försett N med telefonkort efter att hon kommit till Sverige. Tingsrätten fann därför med hänsyn till omständigheterna att B varit likgiltig till att det var på grund av påverkan från någon annan som N hade rest till Sverige för att prostituera sig. Därmed dömdes han för människohandel för sexuella ändamål i enlighet med 4 kap. 1 a § 2 st. BrB. beträffande N. Ifråga om A konstaterades att han inte personligen hade närvarat när N kom till Sverige, men att han hade medverkat till människohandelsbrottet genom att vara aktiv i den verksamhet som gemensamt bedrevs av de båda tilltalade, vilken bland annat innebar att flickor inhystes i prostitutionssyfte. Därmed dömdes även A för människohandel för sexuella ändamål beträffande N.

Kommentar

När lagstiftningen infördes överlämnades frågan om vad som skulle anses innebära en sådan påverkan som krävdes för straffansvar beträffande denna åldersgrupp till rättspraxis att avgöra. Faktorer som åberopats för att illustrera sådan påverkan är framförallt omständigheter kring målsägandens levnadsförhållanden, ekonomiska skuldförhållanden samt den tilltalades mer eller mindre aktiva agerande inom olika områden. Beträffande M hade dock resan till Sverige och den efterföljande prostitutionen skett till följd av hennes eget beslut och tingsrätten ansåg därmed att någon straffbar påverkan inte skett, en enligt min mening i huvudsak rimlig tolkning av kravet på påverkan.

Beträffande N konstaterade tingsrätten att hon varit utsatt för sådan påverkan som krävdes i enlighet med bestämmelsens första stycke, men däremot kunde det inte visas att det var de tilltalade som utsatt henne för denna påverkan i ursprungslandet. De tilltalade dömdes istället till ansvar enligt 4 kap. 1 a § 2 st. BrB. Att handelsåtgärderna varit gränsöverskridande var en förutsättning för straffstadgandets tillämpning, men genom bestämmelsens andra stycke fanns en möjlighet att lagföra gärningsmän som endast vidtagit handelsåtgärder i destinationslandet. Denna del av domen är därmed

enligt min mening ett bra exempel på när tillämpningen av straffstadgandet har fungerat effektivt och ändamålsenligt.

Beträffande frågan om de tilltalades uppsåt till målsägandens ålder finns här exempel på ett välavvägt resonemang där hänsyn tagits till hur människohandel i praktiken organiseras, och till den omständigheten att offrets ålder ofta är av underordnad betydelse som en följd av verksamhetens natur. Domstolarnas bedömning av uppsåtsfrågan förefaller ha skett efter lämpliga avvägningar i de flesta fall och kravet på bevisning varit rimligt.

Mål 5⁵³

Det yrkades ansvar avseende *människohandel för sexuella ändamål* mot A och B. Det gjordes gällande att de båda tilltalade gemensamt förmått målsäganden M dels att bege sig till Sverige, dels att låta sig transporteras från Estland till A:s bostad i Sverige i syfte att utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. De tilltalade hade rekryterat M från Estland, köpt biljetter, hämtat henne i Estland och fört henne till Sverige där hon hade inhysts i A:s bostad. A hade senare erbjudit M att återvända till Stockholm, ombesörjt att hon mottagits samt tillsammans med B transporterat och inhyst henne i sin bostad. Det gjordes alternativt gällande att B i vart fall hade främjat gärningen med råd och dåd. Vidare hade A vid ytterligare ett tillfälle förmått M att bege sig eller låta sig transporteras från Estland till hans bostad i Stockholm, där hon inhysts i syfte att utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. M hade vid tillfället inte fyllt arton år.

Tingsrätten fann det utrett att A och B varit i Estland i syfte att rekrytera kvinnor för prostitution i Sverige. Av utredningen framgick bl.a. att A redan före avresan till Estland hade beställt och betalat biljetter för två resande till Estland och för fyra resande beträffande återresan till Sverige. Tingsrätten fann det därmed styrkt att syftet med resan var att hämta M till Sverige för prostitution. Klarlagt i målet var vidare att A hade hämtat flickan, låtit henne bo i hans bostad tills hon åkte tillbaka till Estland, och därefter erbjudit henne att återkomma samt organiserat hennes återkomst. Han hade också fått ersättning för M:s prostitutionsverksamhet. Beträffande B ansågs det styrkt att han förmedlat kontakten mellan A och M samt att han åkt med till Estland och där kört bilen. I målet hade däremot inte framgått att han hade deltagit i några samtal om prostitution eller att han hade påverkat flickans beslut att resa hit. Han hade

⁵³ Dom 2005-06-02 Stockholms tingsrätt avd. 13:6 mål nr. B 4156-04.

inte heller haft annat än tillfällig kontakt med henne här. Däremot ansågs det visat att han tillsammans med A hade hämtat M vid hamnen när hon återkom till Sverige.

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att de tilltalade haft uppsåt ifråga om målsägandens ålder. Därefter behandlades frågan om M hade påverkats att komma till Sverige för att prostituera sig. Det framhölls att M hade levt under knappa ekonomiska förhållanden och att hennes beslut att resa till Sverige och prostituera sig hade berott på att hon ville tjäna pengar för att få bättre levnadsvillkor. Tingsrätten fann att A måste ha insett att hans medverkan var en nödvändig förutsättning för att M skulle resa till Sverige och prostituera sig. Tingsrätten fastslog därmed att A hade förmått M att komma till Sverige för att prostituera sig, och att han varit likgiltig för att hon endast varit sexton år gammal. Han dömdes för människohandel för sexuella ändamål. Däremot fann tingsrätten att det saknades bevis för att B hade förmått eller påverkat M att resa hit och att prostituera sig, samt att det inte visats att han deltagit i planeringen av M:s resa. Åtalet mot honom ogillades därmed.

Kommentar

Intressant i domen är att det konstaterats att avresan till Sverige och det efterföljande prostitutionsarbetet visserligen skett till följd av målsägandens eget beslut, men att den tilltalades medverkan varit en nödvändig förutsättning för att hon skulle kunna realisera denna plan. Enligt tingsrätten hade A därmed utsatt målsäganden för sådan påverkan som krävdes för straffansvar. Målets utgång markerar därmed en tydlig skillnad mot tidigare mål, där tingsrätten konstaterat att någon straffbar påverkan inte skett om beslutet att resa till Sverige och här prostituera sig varit målsägandens eget.

5.2 Människohandel

Brottsrubriceringen människohandel för sexuella ändamål ändrades till människohandel i samband med att bestämmelsen genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2004 utvidgades till att även avse andra former av utnyttjande än sexuellt utnyttjande. Genom en rent formell lagändring 2005 fick bestämmelsen den lydelse som var gällande rätt fram till den 1 juli 2010.⁵⁴

⁵⁴ Se prop. 2004/05:45.

4 kap. 1a § tidigare lydelse (2005:90)

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,
2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,
3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller
4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller
2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första - tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

5.2.1 Rekvisit och uppbyggnad

I enlighet med 2002 års straffbestämmelse var förutsättningarna för att ett människohandelsbrott skulle föreligga enligt 2004 års bestämmelse att gärningsmannen företagit någon form av åtgärd som genomförts och möjliggjorts genom användande av ett otillbörligt medel, för ett visst syfte och som resulterat i kontroll över offret. Samtliga av dessa moment var tvungna att vara uppfyllda för att bestämmelsen skulle bli tillämplig. Till skillnad från tidigare omfattade bestämmelsen utnyttjande i såväl ursprungs- och transit- som destinationsländer, oavsett var utnyttjandet av offret ursprungligen var tänkt att äga rum. Då något krav på att handeln varit gränsöverskridande inte längre uppstälts var det tillräckligt för straffansvar att samtliga åtgärder begåtts inom ett och samma land.

Till skillnad från den ursprungliga straffbestämmelsen preciserades de handelsåtgärder som kunde leda till straffansvar för gärningsmannen i 2004 års

bestämmelse. Därmed var det straffbart att rekrytera, transportera, inhysa, ta emot eller att vidta någon annan sådan åtgärd och därigenom ta kontroll över en person. Vad som avsågs var således sådana åtgärder som kan ingå som ett led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan andra personer och som i kombination med användande av ett otillbörligt medel leder till att gärningsmannen uppnår kontroll över offret. Formuleringen ”vidtar någon annan sådan åtgärd med en person” fångade upp alla åtgärder som kunde ingå som ett led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan länkarna i en handelskedja, och uppräkningslistan var följaktligen endast en exemplifiering.⁵⁵

Liksom tidigare förutsattes för straffansvar att åtgärderna vidtagits genom användande av något otillbörligt medel. Det otillbörliga medlet ”*utnyttjande av någons utsatta belägenhet*” adderades till stadgandet och var därmed nytt för 2004 års bestämmelse. Med att utnyttja någons utsatta belägenhet avsågs *exempelvis* en situation där offret befinner sig i någon form av beroendeställning till gärningsmannen. Som exempel kan nämnas ett ekonomiskt skuldförhållande, ett tjänste- eller anställningsförhållande eller det förhållande att offret är en narkoman som är beroende av den narkotika som gärningsmannen tillhandahåller. Situationer där offret befinner sig i vanmakt, lever under svåra ekonomiska förhållanden, i flyktingskap eller lider av förståndshandikapp eller någon annan sjukdom omfattas också av begreppet. Situationer som enligt förarbetena till 2002 års straffbestämmelse typiskt sett ansågs vara att jämställa med olaga tvång eller vilseledande till sin art och därför fångades upp av begreppet ”annat otillbörligt medel” omfattades således numer uttryckligen av bestämmelsen.⁵⁶

Beträffande innebörden av de övriga otillbörliga medlen som uttryckligen nämndes i bestämmelsen avsågs ingen förändring i förhållande till 2002 års straffbestämmelse, och liksom tidigare var uppräkningslistan endast en exemplifiering. Därmed kunde även fortsättningsvis andra otillbörliga medel som till sin art var att jämställa med de som uttryckligen nämnts föranleda straffansvar. Gällande vad som krävdes för att ett otillbörligt medel skulle vara jämförbart med olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet gjordes ingen förändring i förhållande till

⁵⁵ Prop. 2003/04:111 s. 65.

⁵⁶ Prop. 2001/02:124 s. 34.

2002 års bestämmelse, och därmed krävdes att offret inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja.⁵⁷

Det kontrollrekvisit som uppställts i bestämmelsens första stycke var en nyhet i förhållande till 2002 års lagstiftning. För att kontroll skulle anses uppnått krävdes att offret var i en trångmålsliknande situation eller en faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen. Vad som avsågs var situationer där offret var i ett påtagligt underläge och stod under ett tryck som var av allvarlig betydelse för honom eller henne. Gärningsmannen skulle vidare ha haft ett tydligt inflytande över offrets agerande och hans eller hennes förmåga att förändra sin situation.⁵⁸

Kontrollen kunde bestå i att offret hölls inlåst eller stod under ett kontinuerligt hot och kunde ha sin grund i exempelvis ett ekonomiskt skuldförhållande till gärningsmannen, i ett anställningsförhållande eller i att gärningsmannen ansvarade för vård eller tillsyn av offret. När offret var ett barn ansågs som utgångspunkt det psykiska överläge som en vuxen har i förhållande till ett barn tillräckligt för att den åsyftade kontrollsituationen skulle uppkomma, och detta särskilt när det gällde yngre barn.⁵⁹

För straffansvar krävdes liksom tidigare att gärningsmannen vidtagit åtgärderna i ett visst bestämt syfte att utnyttja offret, men till skillnad från 2002 års bestämmelse kriminaliserades även andra former av utnyttjande än utnyttjande för sexuella ändamål. De utnyttjanden som enligt 2004 års bestämmelse kunde föranleda straffansvar var därmed utnyttjande för sexuella ändamål, utnyttjande i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, utnyttjande för organanskaffningsändamål samt utnyttjande i en situation som utgjorde nödläge. Syftet *utnyttjande för sexuella ändamål* ansågs äga rum då avsikten var att utsätta offret för brott enligt brottsbalkens 6 kap. 1 - 4 §§.⁶⁰ I enlighet med 2002 års bestämmelse kunde sådant utnyttjande också ske genom att offret utsattes för *tillfälliga sexuella förbindelser* eller genom att offret på *annat sätt utnyttjades för*

⁵⁷ *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.* Lena Homlqvist m. fl. Norstedts juridik 2007.

⁵⁸ Prop. 2003/04:111 s. 66.

⁵⁹ Prop. 2003/04:111 s. 66.

⁶⁰ De aktuella bestämmelserna i 6 kap. reglerar: 1 § våldtäkt och grov våldtäkt, 2 § sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång, 3 § sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande samt 4 § våldtäkt mot barn och grov våldtäkt mot barn.

sexuella ändamål. Således gjordes ingen förändring av innebörden i förhållande till tidigare lagstiftning, och liksom tidigare krävdes därmed för att uppfylla rekvisitet att det var fråga om antingen sexuella handlingar eller en ohöljd exponering av sexuell.⁶¹

Det andra utnyttjandesyftet avsåg fall som syftade till att utnyttja offret i krigstjänst eller tvångsarbete eller något annat sådant tvångstillstånd. Med tvångstillstånd menades olika slag av inskränkningar av en persons handlingsfrihet. Förlusten av handlingsfriheten kunde vara total eller partiell, det krävdes dock att offret var förhindrat att fritt bestämma över sin situation och sitt handlande.⁶²

Slutligen kunde människohandeln syfta till att utnyttja offret för avlägsnande av organ eller att på något annat sätt utnyttja offret i en situation som innebar nödläge. Med uttrycket nödläge avsågs alla sådana tillstånd och situationer då någon befann sig i en verkligt svår situation som inte var helt tillfällig eller övergående.⁶³ Således omfattades samtliga de tvångstillstånd som uttryckligen angavs i bestämmelsen, men även andra situationer. Andra tillfällen som omfattades av uttrycket var exempelvis att utnyttja barn i en väpnad konflikt utan att det var fråga om krigstjänst eller tvångsarbete, eller att utnyttja unga personer såväl sexuellt som för hushållsarbete inom ramen för tvångsäktenskap. Även att förmå personer att arbeta under synnerligen svåra förhållanden och till en mycket låg lön utan att det var fråga om tvångsarbete kunde anses som utnyttjande i en situation som innebar nödläge.⁶⁴

Ett eventuellt samtycke till det åsyftade utnyttjandet från offrets sida saknade betydelse för den straffrättsliga bedömningen. I enlighet med 2002 års straffbestämmelse krävdes dock ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och människohandelsåtgärden, vilket innebar ett krav på att offret underkastat sig åtgärden på grund av det otillbörliga medlet. För straffansvar krävdes vidare att detta orsakssamband omfattades av gärningsmannens uppsåt. Brottet var fullbordat när en människohandelsåtgärd, som genomförts med ett otillbörligt medel och i ett utnyttjandesyfte, resulterat i att gärningsmannen tagit kontrollen över offret. Liksom i straffbestämmelsen från 2002 krävdes således ett subjektivt överskott då det saknade

⁶¹ *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*

⁶² *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*

⁶³ Med begreppet avses detsamma som i den numera upphävda straffbestämmelsen 4 kap. 3 § BrB om försättande i nödläge.

⁶⁴ *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*

betydelse för brottets fullbordande huruvida gärningsmannens syfte att utnyttja offret förverkligats eller inte. Genom uttrycket ”i syfte att” klargjordes att det krävdes ett direkt uppsåt i förhållande till att utnyttja en person för visst ändamål.⁶⁵

I andra stycket stadgades straffansvar även för den som till någon annan förde över eller från någon annan tog emot kontrollen över en person i ett sådant utnyttjandesyfte som angavs i första stycket. Det ställdes således inte upp något krav på att gärningsmannen skulle ha använt sig av något otillbörligt medel i fall där kontroll över offret redan existerade. Detta gällde oavsett hur kontrollen över personen i fråga hade uppnåtts, och det var således inget krav att den existerade till följd av någon sådan handelsåtgärd som avsågs i första stycket. Brottet fullbordades när kontrollöverföringen var genomförd, och som subjektivt rekvisit förutsattes också i detta avseende uppsåt till samtliga objektiva rekvisit.⁶⁶

I enlighet med 2002 års bestämmelse krävdes aldrig att gärningsmannen genomfört handelsåtgärden med användande av något otillbörligt medel då offret för brottet var en person som inte fyllt arton år. Därmed skulle enligt tredje stycket ansvar för människohandel följa för den som begick en gärning som beskrevs i första stycket mot en person som inte fyllt arton år, oavsett om något olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller något annat sådant otillbörligt medel använts. För straffansvar krävdes dock alltid någon form av påverkan från gärningsmannens sida. I övriga avseenden skiljde sig brottet inte från vad som anförts gällande första och andra stycket.⁶⁷

Även efter lagändringen 2004 kunde människohandelsbrottet delas upp i tre huvudsakliga moment, däremot hade vissa tillägg gjorts i förhållande till 2002 års lagstiftning. Om dessa kan följande observeras:

- Utöver de handelsåtgärder som räknades upp i den ursprungliga bestämmelsen gjordes tillägget ”eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person”. Enligt förarbetena var avsikten att alla sådana åtgärder som kunde ingå som led i en förflyttning eller ett överförande

⁶⁵ *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*

⁶⁶ *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*

⁶⁷ Prop. 2003/04:111 s. 68 samt *Brottsbalken: en kommentar. (1-12 kap.) brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*

av en person mellan länkar i en handelskedja, och som dessutom bidrog till att direkt eller i ett senare led uppnå kontroll över offret skulle fångas upp av bestämmelsen.⁶⁸ Vidare infördes kontrollrekvisitet som en nyhet i bestämmelsen, vilket innebar att de handelsåtgärder gärningsmannen vidtog skulle leda till att kontroll över offret uppnåddes. Kontrollrekvisitet innebar att brottet var fullbordat redan när den åsyftade kontrollen över offret uppnått.

- Handelsåtgärder enligt bestämmelsens andra stycke avsåg sådana åtgärder som kunde förekomma när kontroll över offret redan uppnått. En viktig ändring i detta stycke var att kravet på otillbörliga medel togs bort, vilket innebar att när kontrollen över offret väl tagits någonstans i handelskedjan utgjorde varje följande överförande eller mottagande av kontrollen över offret i ett sådant utnyttjandesyfte människohandel. Samma sak gällde om en sådan kontrollsituation redan förelåg sedan tidigare, och något tagande över kontrollen därför aldrig behövde genomföras.⁶⁹
- De förändringar som gjordes i samband med lagändringen innebar således att de åtgärder som människohandelsbrottet omfattade kunde delas upp i två slag. Dels människohandelsåtgärder som ledde till att kontroll över offret uppnåddes, dels människohandelsåtgärder som bestod i överförande till eller mottagande från någon annan av kontrollen över offret.
- I enlighet med tidigare lagstiftning förutsattes att människohandelsåtgärderna vidtagits med användande av vissa otillbörliga medel för att straffansvar skulle bli aktuellt. Genom lagändringen 2004 lades rekvisitet ”med utnyttjande av någons utsatta belägenhet” till som ett ytterligare otillbörligt medel. Avsikten var att tydliggöra vad som tidigare avsetts med ”annat sådant otillbörligt medel”, det vill säga exempelvis att missbruka någons särskilt utsatt och därför sårbara situation. Enligt förarbetena var dock ingen ändring av innebörden av kravet på otillbörliga medel avsedd.⁷⁰

5.2.2 Referatsammanställning⁷¹

Straffbestämmelsen om människohandel visade sig vara svårtillämpad även efter den lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2004. Under 2007 polisanmälades 50 misstänkta människohandelsbrott, varav 15 avsåg människohandel för sexuella ändamål. Två personer dömdes för människohandel och 23 personer dömdes för koppleri. Under 2008 polisanmälades 23 människohandelsbrott, varav 15 brott avsåg människohandel för sexuella ändamål. Ingen person dömdes för människohandel och

⁶⁸ Prop. 2003/04:111 s. 53.

⁶⁹ Prop. 2003/04:111 s. 59.

⁷⁰ Prop. 2003/04:111 s. 58 f. och s. 65, samt prop. 2001/02:124 s. 34 f.

⁷¹ Där inte annat anges avser åtalerna för människohandel gärningar som vidtagits efter den 1 juli 2004.

11 dömdes för koppleri.⁷² Nedan görs en genomgång av åtal där bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål respektive människohandel har aktualiserats. Varje åtal följs av en egen kommentar.

Mål 6⁷³

I målet yrkades det ansvar mot A avseende *människohandel för sexuella ändamål och människohandel*.⁷⁴ A hade vid tre tillfällen under år 2004 samt vid ett tillfälle år 2005 rekryterat och anordnat transport av målsäganden M från Rumänien till Sverige. Därmed hade A förmått M att bege sig eller låta sig transporteras till Sverige i syfte att här utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. M var vid tillfället under arton år. A hade vidare tagit *kontrollen* över henne genom att omhänderta hennes pass, tillhandahålla biljetter för resa mellan Rumänien och Sverige, anvisa färdstätt samt under resans gång övervaka henne genom att per telefon kontakta bussens chaufför. Han hade vidare utnyttjat hennes utsatta belägenhet i Rumänien under förespeglning av arbete och ekonomiska förmåner, samt i egenskap av vuxen och i egenskap av deras relation haft ett påtagligt inflytande över hennes agerande. Därutöver hade han även varit medveten om att hon begett sig till Sverige utan egna pengar och han hade vid vart och ett av tillfällena förtigit verksamhetens verkliga förutsättningar. M hade därefter under elva månaders tid haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, och A hade främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat detta. Främjandet hade bland annat bestått i att A hade anordnat transport av M från Rumänien till Sverige, tagit emot henne, anordnat hennes boende, anskaffat sexköpare, transporterat och övervakat henne vid sexköpen samt tagit emot och tillägnat sig ersättning från sexköpare. Det gjordes gällande att A hade hänsynslöst utnyttjat M som genom sin ungdom och isolering i Sverige befunnit sig i en särskilt utsatt och sårbar situation. A hade vidare visat särskild hänsynslöshet genom att hota och misshandla henne. Han hade vidare fortsatt att hänsynslöst utnyttjat henne i sin verksamhet trots att han haft kännedom om att hon var gravid.

Beträffande åtalet för människohandel för sexuella ändamål (avsåg gärningar före den 1 juli 2004) och åtalet för människohandel (gärningar efter den 1 juli 2004) gjorde tingsrätten följande bedömning. I målet var utrett att målsägande M, som var under arton år, hade vidtagit fyra resor till Sverige. Av M:s egna uppgifter hade framgått att hon levt under mycket fattiga förhållanden i Rumänien, att hon under en längre tid hade haft ett förhållande med A samt att hon var rädd för honom eftersom han slagit och hotat henne. A hade uppmanat henne att komma till Sverige, han hade sagt att han

⁷² Prop. 2009/10:152 s. 13, samt Rikspolisstyrelsens lägesrapport 10 2009:1.

⁷³ Dom (deldom) 2005-09-22 Helsingborgs tingsrätt målenhet 3 mål nr. B 1230-05 och dom 2006-01-11 Hovrätten över Skåne och Blekinge avd. 2:23 mål nr. B 2429-05.

⁷⁴ Åtalet avseende människohandel för sexuella ändamål avsåg gärningar före den 1 juli 2004, och åtalet för människohandel avsåg gärningar efter den 1 juli 2004.

kunde ordna ett arbete till henne och att hon därigenom skulle kunna betala tillbaka de pengar han hade skickat henne.

I målet var utrett att M under den tid som hon uppfattat sig som A:s flickvän besökt honom i Sverige utan att något ekonomiskt sexuellt utnyttjande hade ägt rum, tingsrätten fann det därmed inte styrkt att A ordnat M:s första resa till Sverige i syfte att utnyttja henne sexuellt för egen ekonomisk vinning. I enlighet härmed fann tingsrätten det inte heller styrkt att A:s syfte med M:s första resa var att mot betalning utnyttja henne som prostituerad. Åtalet för människohandel för sexuella ändamål ogillades. Beträffande åtalet för människohandel konstaterade tingsrätten att det var styrkt att prostitutionen startat under den senare delen av M:s första Sverigebesök. Domstolen fann med hänsyn till A:s ålder (57 år) i förhållande till M:s, deras intima relation, M:s livssituation i Rumänien samt hennes brist på pengar att hon stod i beroendeförhållande till honom. Tingsrätten fann vidare att det var ställt utom rimligt tvivel att A vid anordnandet av hennes övriga tre resor till Sverige handlat helt i syfte att förmå henne att komma hit för att utnyttja henne i sin prostitutionsverksamhet. Det var vidare utrett att A ekonomiskt utnyttjat prostitutionen på ett otillbörligt sätt och åtalet för människohandel bifölls därmed.

Målet överklagades till hovrätten, och åklagaren yrkade att A även skulle dömas för människohandel för sexuella ändamål. A yrkade i sin tur att hovrätten skulle ogilla åtalet för människohandel. Hovrätten fann liksom tingsrätten att M:s uppgifter var trovärdiga och med några undantag kunde läggas till grund för bedömningen i målet. Beträffande M:s första resa till Sverige fann hovrätten att det inte var styrkt att A redan från början haft för avsikt att låta M utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. I enlighet med tingsrätten fann hovrätten därmed att åtalet för människohandel för sexuella ändamål skulle ogillas. Hovrätten konstaterade dock vidare att det var utrett i målet att M efter ankomsten till Sverige hade misshandlats av A, samt att det var klarlagt att A därefter tagit kontroll över henne och för egen vinning utnyttjat henne för prostitution i stor omfattning. Hovrätten fastställde därmed tingsrättens dom avseende människohandel.

Kommentar

Beträffande åtalet för människohandel fick tolkningen av det då nyligen införda kontrollrekvisitetet en framträdande plats. Enligt förarbetena krävdes att målsäganden befunnit sig i en *trångmålsliknande situation* eller en *faktisk beroendeställning* till den tilltalade för att kravet på kontroll skulle vara uppfyllt.⁷⁵ Tingsrätten valde i det här målet att härleda en sådan beroendeställning från den stora ålderskillnad som förelåg mellan målsäganden och den tilltalade. En vuxen persons psykiska överläge och påtagliga inflytande verkar däremot inte ha bedömts som tillräckliga omständigheter i sig för att anse att en kontrollsituation uppfyllts. De omständigheterna att målsäganden befunnit sig i en utsatt situation samt utsatts för övergrepp ansågs förstärka beroendeställningen. Den hänsyn som tagits till målsägandens ålder får visst stöd av ett enstaka uttalande i förarbetena rörande kontrollrekvisitetet i förhållande till yngre målsäganden:

”När det gäller barn ligger i sakens natur att en kontrollsituation som här avses ofta torde få anses kunna uppkomma enbart genom en vuxens psykiska överläge i förhållandet till barnet, särskilt när det gäller yngre barn.”⁷⁶

I övrigt fanns inga särskilda uttalanden beträffande bedömningen av kontrollrekvisitetet i situationer där målsäganden varit under arton år.

Mål 77

I första hand yrkades ansvar för *människohandel* avseende A, B och C. Det gjordes gällande att A under hot om våld fört målsäganden M från Kosovo till Sverige i syfte att hon här skulle förmås att prostituera sig. M var vid tillfället under arton år. Efter ankomsten till Sverige hade M övertagits av B som genom hot om våld, genom att förgripa sig sexuellt på henne och genom att utnyttja hennes utsatta belägenhet i Sverige tagit kontroll över henne och otillbörligen förmått henne att prostituera sig. Vidare gjordes det gällande att C hade medverkat till gärningen genom att upplåta sin bostad till M och B, genom att anskaffa sexköpare samt genom att fungera som översättare och bilförare. B och C hade tagit hand om intäkterna från de tillfälliga sexuella förbindelser som M hade haft. I andra hand yrkade åklagaren att dessa gärningar skulle bedömas som *människosmuggling* för A respektive *grovt koppleri* för B och C. Koppleriet skulle bedömas som grovt, då det hade avsett en flicka under arton år och därför inneburit ett hänsynslöst utnyttjande.

⁷⁵ Prop. 2003/04:111. s. 66.

⁷⁶ Prop. 2003/04:111. s. 59 f.

⁷⁷ Dom 2005-05-18 Borås tingsrätt rotel 4 mål nr. B 436-05, dom 2005-07-06 Hovrätten för västra Sverige avd. 1:14, mål nr. B 2557-05 och beslut 2005-08-30 Högsta domstolen avd. 2 mål nr. B 2822-05.

Tingsrätten ansåg det styrkt att A fört M från Kosovo till Sverige där hon övertagits av B. Därefter hade B vid flera tillfällen genom misshandel och hot tvingat henne till tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. A och B dömdes därmed för människohandel. Beträffande C konstaterade tingsrätten att han medverkat i den koppleriverksamhet som M utsatts för, men att det inte kunde anses styrkt att han hade haft full vetskap om de bakomliggande omständigheterna till M:s ankomst till Sverige. Hans medverkan kunde därmed inte bedömas som människohandel, och han dömdes istället för grovt koppleri.

B och C överklagade målet till hovrätten, och yrkade att åtalen mot dem skulle ogillas. Åklagaren yrkade att hovrätten skulle bifalla åtalet mot C i sin helhet. Även hovrätten fann det styrkt att M förts till Sverige av A, och att B hade övertagit henne vid ankomsten. Genom målsägandens och B:s uppgifter var klarlagt att de hade känt varandra flera år, vilket ledde hovrätten till slutsatsen att B hade känt till att M var under arton år. Vidare konstaterades att för att B skulle kunna dömas för människohandel krävdes att han tagit *kontroll* över M i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Med kontroll avsågs enligt hovrätten ”att offret skall vara i en trångmålsliknade situation eller i en faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen”. Hovrätten tog fasta på att M utan pengar, utan att känna någon och utan att kunna språket hade förts till ett för henne främmande land. Hon hade vidare utsatts för flera övergrepp av B, och därmed blev slutsatsen att M ansågs ha stått under sådan kontroll av B som avsågs i bestämmelsen om människohandel. B hade förmedlat kontakter till flera sexköpare, vilket innebar att hovrätten fann det styrkt att B hade tagit kontroll över M i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Hovrätten fastställde därmed tingsrättens dom.

Beträffande C fann hovrätten i likhet med tingsrätten att det inte var visat att han hade haft kännedom om under vilka förhållanden M hade förts till Sverige. Det ansågs inte heller finnas några andra omständigheter som talade för att M hade stått under hans kontroll på så sätt som avsågs i bestämmelsen om människohandel. Åtalet för människohandel avseende C ogillades därmed. Hovrätten konstaterade vidare beträffande åtalet för grovt koppleri att C hade främjat att M haft flera sexuella förbindelser mot ersättning. Ifråga om brottets grovhet ansåg hovrätten att det inte

kunde anses visat att C hade haft kännedom om att M var under arton år. Han dömdes därmed för koppleri av normalgraden.

B och C överklagade målet till HD, som dock inte fann skäl att meddela prövningstillstånd.

Kommentar

Återigen aktualiserades tolkningen av kontrollrekvisitetet. Frågan om rekvisitetet var uppfyllt beträffande A var förhållandevis okomplicerad, att den tilltalade vidtagit en åtgärd mot målsäganden genom tvång måste rimligtvis innebära att han tagit kontroll över henne. Beträffande B tog domstolen fasta vid att målsäganden förts till ett främmande land, saknade pengar och inte behärskade språket. Därmed ansågs målsäganden befinna sig i en *trångmålsliknande situation eller faktiskt beroendeställning* och följaktligen under den tilltalades kontroll.

Intressant i målet är att det inte görs gällande att målsäganden till följd av sin ålder befunnit sig i en beroendeställning i förhållande till de tilltalade. Fokus har istället satts på att i enlighet med förarbetenas allmänna uttalanden undersöka om målsäganden har befunnit sig i en i en trångmålsliknande situation eller faktiskt beroendeställning. Att åklagaren inte gjort gällande att en beroendeställning förelegat till följd av målsägandens ålder är enligt min mening märkligt. Även om domstolen sällan bedömt att en vuxen persons psykiska överläge och påtagliga inflytande varit tillräckliga omständigheter i sig för att anse att kravet på kontroll uppfyllts har åldersskillnaden i vart fall haft betydelse för och underlättat bevisföringen.

Mål 8⁷⁸

Åtal för *människohandel* väcktes mot A. Det gjordes gällande att han tillsammans rekryterat och anordnat transport av målsäganden M från Polen till Sverige i syfte att utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. M var vid tillfället sjutton år. A hade under förespeglningar om ekonomiska förmåner och i egenskap av vuxen haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över M:s agerande. A hade tagit kontrollen över M genom att han inte berättat om verksamhetens verkliga förutsättningar, samt varit medveten om att M hade rest till Sverige utan pengar. Därutöver angavs i gärningsbeskrivningen att A främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet hade bestått i att A hade anordnat transporten av M från Polen till Sverige och därefter

⁷⁸ Dom 2005-07-13 Göteborgs tingsrätt avd. 8:4 mål nr. B 4385-05.

anskaffat kunder, övervakat hennes arbete och tillägnat sig viss del av ersättningen. A hade hänsynslöst utnyttjat M som genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation.

Tingsrätten konstaterade vid sin prövning att M endast var sjutton år när A reste med henne till Sverige. Tingsrätten fann det vidare utrett att A känt till M:s låga ålder eftersom han fått hennes pass. I målet var klarlagt att A känt till att M skulle prostituera sig i Sverige och att han även ekonomiskt utnyttjat den prostitution som M ägnade sig åt. Tingsrätten fastslog att det var uppenbart att A hade haft kontrollen över M vid tillfället, dels mot bakgrund av att A var femton år äldre än M och dels då M inte hade några pengar och inte talade svenska. I enlighet härmed dömdes A för människohandel.

Kommentar

Även i detta mål ansågs de omständigheter att målsäganden förts till ett främmande land samt saknat pengar och språkkunskaper tala för att hon varit under den tilltalades kontroll. Precis som i mål 6 fäste domstolen även stor vikt vid ålderskillnaden mellan målsäganden och den tilltalade. Det psykiska överläge och påtagliga inflytande den tilltalade i egenskap av vuxen haft över målsäganden var omständigheter som generellt var av stor vikt för bedömningen av kontrollrekvisitet, och därmed kan det konstateras att kontrollrekvisitet varit betydligt lättare att styrka i de fall målsäganden varit under arton år.

Mål 9⁷⁹

Åtal väcktes mot A, B och C avseende *människohandel*. De tre tilltalade hade gemensamt och i samförstånd anordnat transporter av fyra målsäganden från Estland till Stockholm, varefter flickorna tagits emot och inhysts i olika lägenheter. Gärningarna hade företagits i syfte att utnyttja flickorna för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Ingen av flickorna hade vid tidpunkten fyllt arton år. A, B och C hade under förespeglningar om ekonomiska förmåner och i egenskap av vuxna haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över flickornas agerande. De tilltalade hade genom sitt handlande tagit kontroll över flickorna. Vidare gjordes det gällande att de tilltalade främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att de fyra målsägandena haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet hade bestått i att de anordnat transporter till olika lägenheter där flickorna inhysts och utfört sexuella tjänster. De hade vidare förmedlat sexköpare genom att förse flickorna med mobiltelefonkort, ordnat annonser på internet, instruerat flickorna om verksamheten samt utövat tillsyn över dem. Samtliga tilltalade hade tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för de utförda

⁷⁹ Dom 2006-01-20 Stockholms tingsrätt avd. 13:6 mål nr. B 8862-04, dom 2006-05-09 Svea hovrätt avd. 0704 mål nr. B 1149-06.

sexuella tjänsterna. Det gjordes gällande att brotten skulle anses som grova, eftersom de ingått som ett led i en organiserad verksamhet som bedrivits i större omfattning under en längre tid och utgjort en yrkesmässigt bedriven koppleriverksamhet av människohandelsliknande karaktär. Flickorna hade vidare hänsynslöst utnyttjats, då de genom sin ungdom befunnit sig i en sårbar och utsatt situation.

Tingsrätten konstaterade att det var uppenbart att A, B och C tillsammans och i samförstånd hade inhyst målsägandena i lägenheter samt transporterat dem i syfte att utnyttja dem för tillfälliga sexuella förbindelser. Vidare konstaterades att två av flickorna varit sjutton år och två av dem sexton år vid tiden för gärningen, och tingsrätten fann det utrett att B och C måste anses ha varit likgiltiga för om de fyra målsägandena varit under arton år. Vidare ansågs det visat att A hade känt till att två av flickorna varit under arton år och varit likgiltig för om de andra två flickorna varit under arton år. Därefter övergick tingsrätten till frågan om huruvida kravet på kontroll var uppfyllt. Domstolen konstaterade att det inte hade gjorts gällande att något otillbörligt medel använts, samt att det inte heller framkommit något annat än att målsägandena själva valt att komma till Sverige för att prostituera sig. Vidare framgick att kvinnorna haft möjlighet att lämna de lägenheter de hade inhysts i, och ifråga om *två av de fyra kvinnorna* påpekade tingsrätten att det inte framkommit annat än att de kunnat lämna Sverige när de velat. Tingsrätten förklarade vidare att dessa två kvinnors låga ålder inte i sig kunde vara tillräckligt för att anse att en sådan kontrollsituation som avsågs i 4 kap. 1 a § BrB uppnåts. Inte heller i övrigt hade något framkommit som kunde medföra att en sådan situation förelegat. Åtalet för människohandel avseende dessa två målsäganden ogillades därmed. Beträffande *de andra två målsägandena* var det dock klarlagt att de varit beroende av andra för att kunna lämna Sverige, vilket de tilltalade måste ha känt till. Tingsrätten konstaterade därmed att de inte själva kunnat råda över tidpunkten för sin återresa, samt att de under den tid som de befunnit sig i Stockholm hade varit beroende av bostad och försörjning. De hade av den orsaken varit hänvisade till prostitution, och fortsatt prostitution hade varit en förutsättning för att de skulle få stanna i lägenheten. Med hänsyn till dessa omständigheter fann tingsrätten att *dessa två målsägande* befunnit sig i en beroendeställning till de tilltalade. Därtill kom det faktum att kvinnorna endast var sexton år vid tillfället, och de tilltalade ansågs därmed ha haft ett påtagligt

inflytande över deras agerande. De tilltalade hade därmed tagit kontroll över dem, vilket ledde till att ansvar för människohandel ansågs föreligga i denna del av åtalet.

Tingsrätten konstaterade vidare att gärningsbeskrivningen även innefattade ansvar för grovt koppleri. Här fann tingsrätten med hänvisning till ett uttalande i förarbetena till 4 kap. 1 a § BrB att det inte fanns utrymme att döma de tilltalade även för grovt koppleri beträffande de två målsäganden där ansvar utdömts för människohandel.⁸⁰ Tingsrätten menade att ett sådant synsätt överensstämde med allmänna konkurrensregler beträffande brott med samma skyddsintresse och med olika stränga straffskalor. Beträffande *de två målsägandena där åtalet för människohandel hade ogillats* fann tingsrätten emellertid utrett att de tilltalade hade främjat tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. En av flickorna hade därutöver utsatts för ett otillbörligt ekonomiskt utnyttjande. Med hänsyn till flickornas ungdom och därmed utsatta och sårbara situation ansåg tingsrätten att de hänsynslöst hade utnyttjats och att gärningarna därmed skulle bedömas som grovt koppleri.

Målet överklagades till hovrätten där åklagaren yrkade att A skulle dömas för människohandel även avseende en av de två sjuttonåriga flickorna. Hovrätten fann dock inte att det var utrett att den kontrollsituationen som var nödvändig enligt 4 kap. 1 a § BrB förelegat och ändrade därmed inte tingsrättens bedömning.

Kommentar

Domstolen konstaterade att de tilltalade i vart fall varit likgiltiga till att flickorna varit under arton år, och frågan om uppsåt till målsägandens ålder visade sig därmed återigen vara en okomplicerad fråga.

Beträffande kravet på kontroll är frågan enligt min mening om det varit lagstiftarens avsikt att bedömningen av kontrollrekvisitet skulle ske på samma sätt avseende målsäganden under respektive över arton år. Det måste nämligen anses ligga i sakens natur att det är betydligt enklare för en vuxen att utnyttja en underårig person, och som utgångspunkt borde det därför alltid ha kunnat hävdas att en kontrollsituation förelegat när målsäganden varit under arton år. Detta skulle ha inneburit en sorts presumtion för att en kontrollsituation förelegat beträffande målsäganden under arton

⁸⁰ Prop. 2001/02:124 s. 37.

år, såvitt inte andra tungt vägande omständigheter talade i motsatt riktning. I det här fallet var ålderskillnaden dock inte tillräcklig för att en faktisk beroendeställning till de tilltalade skulle kunna härledas beträffande två av flickorna. Det avgörande kriteriet för att bedöma om kontrollsituationen varit uppfylld synes i stället ha varit huruvida det varit möjligt för målsägandena att på egen hand lämna Sverige. Därutöver tycks domstolen ha lagt viss vikt vid att målsägandena ”själva valt att komma till Sverige och prostituera sig”. Mycket talar därför för att domstolen tolkat kontrollrekvisitet relativt strängt.

Att handelsåtgärderna genomförts med användandet av något otillbörligt medel var inte något krav beträffande denna åldersgrupp, dock krävdes enligt tidigare lagstiftning någon form av påverkan från gärningsmannens sida. Förhållandet mellan kraven på påverkan och kontroll aktualiserades efter lagändringarna 2004. Med den tolkning av påverkan från gärningsmannens sida som tidigare gjorts ansågs de tilltalade genom att vara särskilt aktiva eller pådrivande ha utsatt målsägandena för påverkan även i de fall där de själva valt att resa till Sverige för prostitution. Det kan enligt min mening knappast ha varit lagstiftarens avsikt att lagföringen av misstänkta gärningsmän skulle försvåras ytterligare genom lagändringarna 2004, vilket dock förefaller ha blivit resultatet.

Mål 10⁸¹

Den del av detta mål som rörde åtal för människohandel, medhjälp till och stämpling till människohandel var omfattande och involverade ett flertal tilltalade. I förtydligande syfte refereras målet därför med tingsrättens domskäl i anslutning till varje enskild åtalspunkt. Åtalspunkt 6 refereras inte alls då den inte avsåg ansvar för människohandel.

Inledningsvis kan sägas att samtliga ansvarsyrkanden beträffande människohandel avsåg bestämmelsen i 4 kap. 1 a § 2 st. BrB, och det gjordes därmed gällande att de tilltalade till annan fört över eller från annan tagit emot kontrollen över två målsäganden i syfte att utnyttja dem för sexuella ändamål. Flera av de tilltalade hade genom sina försvarare gjort gällande att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § 2 st. BrB inte var tillämplig om den ursprungliga kontrollen över personen inte tagits med hjälp av

⁸¹ Dom 2006-02-14 Norrköpings tingsrätt rotel 1 mål nr. B 982-05.

något otillbörligt medel enligt samma lagrums första stycke. Tingsrätten fastslog dock att det framgick av förarbetsuttalanden att det inte uppställts något sådant krav, utan att bestämmelsen i andra stycket var tillämplig även om kontroll förelåg av någon annan orsak.⁸²

Under **åtalspunkt 1** yrkades ansvar mot A och B avseende *människohandel* enligt följande. A och B hade, sedan de uppnått kontroll över målsägandena M och N, mot ersättning fört över kontrollen över M till C i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. De hade vidare mot ersättning fört över kontrollen över N till D och E i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Det gjordes gällande att de tilltalade innan överförandet rekryterat M och N, förmått dem att resa till Sverige samt utnyttjat dem för prostitution i Sverige. Härigenom hade de uppnått kontroll över M och N. Kontrollen hade inneburit att A och B utnyttjat att kvinnorna befunnit sig i en utsatt belägenhet och en trångmålsliknande situation, att de hamnat i en faktisk beroendeställning i förhållande till A och B, samt att A och B beskurit deras valmöjligheter genom att tillgodogöra sig ersättningen för prostitutionen och omhändertat deras pass. Vidare gjordes det gällande att A och B främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att kvinnorna haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, och att de genom överförandet av dem främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att andra på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat dem.

Beträffande M konstaterade tingsrätten att det inte gick att fastslå att de tilltalades avsikt redan inledningsvis var att utnyttja henne för prostitution i Sverige. Tingsrätten fann det dock styrkt att A överlämnat M till C mot erhållande av ersättning, samt att syftet var att C skulle utnyttja M för sexuella ändamål. Det påpekades att upplåtelsen av M hade föregåtts av att hon rest till Sverige utan pengar, vilket inskränkte hennes möjligheter att resa hem utan att först ha tjänat sådana. Hon hade insett att ett ”vanligt arbete” var uteslutet, hennes boendesituation var beroende av A, hon saknade språkkunskaper och saknade trots prostitution praktiskt taget pengar eftersom A hade tagit hand om ersättningen. Av dessa omständigheter drog tingsrätten slutsatsen att M var i en trångmålsliknande situation och i en faktisk beroendeställning till A vid tidpunkten för upplåtelsen av henne till C. A ansågs därigenom ha haft kontroll över henne, och denna kontroll hade genom upplåtelsen överförts till C. A dömdes därmed för människohandel avseende M. Därefter övergick tingsrätten till frågan om

⁸² Här hänvisades särskilt till prop. 2003/04:111 s. 53 f. och s. 67.

gärningen beträffande M hade begåtts tillsammans och i samförstånd med B. Tingsrätten konstaterade att B i hög grad varit medbestämmande och att hon haft full insikt i A:s upplåtelse av M. Därutöver hade B tillgodogjort sig en betydande del av de intäkter som inbringats. Mot bakgrund av detta dömdes även B för människohandel avseende M.

Beträffande N framgick det av utredningen att hon upplåtits till D och E. För att A och B skulle kunna dömas för människohandel konstaterade tingsrätten att det krävdes att de haft kontrollen över N och att de överfört den kontrollen till D och E i syfte att N skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Utredningen hade visat att N redan tidigare varit prostituerad och att hon visste att hon skulle prostituera sig när hon reste till Sverige. Därtill beaktades att hon med sina 29 år var betydligt äldre än M och även äldre än de tilltalade. Sammantaget fann tingsrätten därmed att det inte var styrkt att A och B hade haft kontroll över N när hon upplåts till D och E. Åtalet för människohandel ogillades därmed. Däremot dömdes de tilltalade för koppleri avseende den prostitution som N bedrivit.

Under **åtalspunkt 2** yrkades ansvar för C avseende *människohandel*. C hade dels mot en ersättning tagit emot kontrollen över målsäganden M från A i syfte att utnyttja henne för sexuella ändamål och dels mot en ersättning fört över kontrollen över M till F och G. Det gjordes gällande att C vid mottagandet av kontrollen över M utnyttjat att hon befunnit sig i en trångmålsliknande situation och i en beroendeställning. C hade vidare genom sina åtgärder i vart fall främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Tingsrätten hade under åtalpunkt 1 funnit det styrkt att A och B mot en ersättning fört över kontrollen över M till C i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Enligt tingsrättens mening talade detta för att C haft insikt om att M befann sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning och att han utnyttjat detta. Det ansågs därutöver styrkt att C överlämnat M till F och G för en tvåveckorsperiod mot en ersättning. Tingsrätten påpekade att det med all tydlighet hade framgått av utredningen att C:s vidareupplåtelse av M skett i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål, och att C vid upplåtelsen överlämnat hennes pass till F. Genom att ta ifrån M hennes pass ansågs C ha förstärkt kontrollen över henne, och det var enligt

tingsrätten därmed uppenbart att hans upplåtelse av M till F och G hade utgjort en ny kontrollöverföring. C dömdes därmed för människohandel.

Enligt **åtalspunkt 3** yrkades ansvar för F och G avseende *människohandel*. De tilltalade hade gemensamt och i samförstånd mot en ersättning tagit emot kontrollen över M från C i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Vidare hade F och G i samförstånd dels utnyttjat den utsatta och trångmålsliknande situation som M befunnit sig i och dels utnyttjat att M redan befunnit sig i en beroendeställning. De tilltalade hade behållit kontrollen över M och genom olika åtgärder främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att hon haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Under åtalpunkt 2 hade tingsrätten funnit styrkt att C mot en ersättning fört över kontrollen över M till F och G i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Detta talade enligt tingsrätten för att F och G haft insikt om att M befann sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning och att de utnyttjade detta. Tingsrätten fann vidare att omständigheterna talade för att de tilltalade insett att M stod under kontroll och att de mottog denna kontroll över henne i angivet syfte. I målet var utrett att F och G efter upplåtelsen ordnat sexköpare till M, att sexköp ägt rum och att G och F själva haft samlag med henne. Tingsrätten fann vidare utrett att M upplevt att hon var övervakad, och att F hela tiden hade haft hand om hennes pass. Även om det inte hade påståtts i målet att M utsatts för tvång, hot eller inlåsning fann tingsrätten att F och G upprätthållit ett tryck mot henne som medfört att de behöll kontrollen över henne. Detta hade skett genom att hon nästan alltid var omgiven av F, G eller kunder, att hennes utbyte av prostitutionen var obetydligt och att F förfogade över hennes pass. F och G dömdes därmed för människohandel.

Under **åtalspunkt 4** yrkades ansvar mot H avseende *medhjälp till människohandel*. Det gjordes gällande att H främjat att F och G mot ekonomisk ersättning tagit emot kontrollen över M i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. H hade sammanfört C och M med F och G, påverkat G att betala för M, medverkat till att M inhysts i olika lägenheter, vid upprepade tillfällen övervakat M, vid ett tillfälle tagit emot pengar för en sexuell tjänst och överlämnat dessa till G samt försökt förmedla sexköpare till M. Under hela detta skeende hade H varit medveten om att C haft för avsikt att föra över kontrollen över M till F och G mot ersättning, samt att syftet med överföringen var att utnyttja M för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Han hade vidare varit medveten om F:s och G:s mottagande av M och syftet härmed, samt om F:s och

G:s fortsatta kontroll över M och deras främjande av prostitutionsverksamheten. Genom olika åtgärder, sin psykiska påverkan och närvaro hos M hade H därmed uppsåtligen givit stöd åt och underlättat såväl kontrollöverföringen till F och G som den fortsatta kontrollen över M. I vart fall gjordes gällande att H genom olika åtgärder hade främjat att F och G på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att M haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Tingsrätten fann det utrett att H varit närvarande när upplåtelsen av M ägt rum. Enligt tingsrätten kunde det dock inte anses styrkt att H haft vetskap om att C avsåg att överföra kontrollen över M i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål, däremot framstod det som osannolikt att han skulle ha agerat annorlunda om han haft sådan kunskap. Tingsrätten fann nämligen utrett att H hade påverkat G att betala för M, att han medverkat till att hon hade inhysts i olika bostäder samt att han övervakat M i bostäderna och i samband med vissa sexköp. Tingsrätten fann mot bakgrund härav att det var utrett att H varit medveten om såväl överföringen av kontrollen av M mot betalning och om syftet därmed, som om F:s och G:s fortsatta kontroll över M och deras främjande av prostitutionsverksamheten. Han hade därmed uppsåtligen givit stöd åt och underlättat kontrollöverföringen och den fortsatta kontrollen. H dömdes därmed för medhjälp till människohandel.

Under **åtalspunkt 5** yrkades ansvar för D och E avseende *människohandel*. De tilltalade hade gemensamt och i samförstånd mot en ersättning tagit emot kontrollen över N i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Det gjordes gällande att D och E utnyttjat den utsatta och trångmålsliknande situation som N befunnit sig i, samt utnyttjat att hon befunnit sig i en beroendeställning. I vart fall hade de tilltalade behållit kontrollen över N och därvid främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att hon haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att det inte hade styrkts att A och B hade haft kontroll över N när de upplät henne till D och E under åtalspunkt 1. Därmed kunde inte heller D och E anses ha mottagit eller behållit kontrollen över N, och åtael t för människohandel ogillades. Genom utredningen i målet fann tingsrätten det dock klarlagt att D och E mot ersättning hade tagit emot N i syfte att hon skulle utnyttjas för prostitution, att de förmedlat kontakter mellan henne och köpare av sexuella tjänster, att de transporterat henne i samband med sexköpen och att D tagit hand om betalningarna och vidarebefordrat dem till E. Därmed hade de tilltalade gemensamt

och i samförstånd främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat N:s prostitution. De tilltalade dömdes således för koppleri.

Under **åtalspunkt 7** yrkades ansvar för I avseende *medhjälp till människohandel*. Det gjordes gällande att I främjat att D och E gemensamt och i samförstånd mot ekonomisk ersättning tagit emot kontrollen över N i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål.

Mot bakgrund av att domstolen under åtalpunkt 5 ogillat åtalet för människohandel avseende D och E fastslog tingsrätten att ansvar för I beträffande medhjälp till detta brott inte kunde komma ifråga. Däremot ansågs det styrkt att I förmedlat köpare av sexuella tjänster beträffande N och således medverkat till D:s och E:s koppleri. I dömdes därmed för medhjälp till koppleri.

Ansvar yrkades under **åtalspunkt 8** för J avseende *stämpling till människohandel* under påståendet att han åtagit sig att gemensamt och i samförstånd med D mot ekonomisk ersättning ta emot kontrollen över N i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål.

Tingsrätten uttalade att eftersom domstolen under åtalpunkt 1 ogillat åtalet för människohandel avseende A och B kunde J inte dömas för stämpling till människohandel. J hade däremot erbjudit sig att tillsammans med D betala för N i syfte att hon skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Med en hänvisning till att stämpling till koppleri emellertid inte är straffbart ogillades åtalet.

Kommentar

Domen illustrerar ett sätt att argumentera ifråga om åtal gällande överförande eller mottagande av kontroll enligt det andra stycket i 4 kap. 1 a § BrB. En viktig ändring i förhållande till tidigare lagstiftning var att kravet på användande av otillbörliga medel vid överförande till eller mottagande av kontrollen över en person tagits bort genom reformeringen den 1 juli 2004. Enligt tidigare lagstiftning krävdes dock inte att det var de tilltalade som använt sig av de otillbörliga medlen, och att kravet togs bort var enligt min mening en naturlig följd av att handeln inte längre var tvungen att vara gränsöverskridande. Detta har enligt min mening i viss mån underlättat rättstillämpningen.

Beträffande målsägande M ansåg tingsrätten ifråga om första ledet i målets handelskedja att den omständigheten att det överhuvudtaget var möjligt att träffa ett avtal om upplåtelse för sexuella ändamål av M talade för att hon stått under upplåtarnas kontroll. Att träffa ett handelsavtal om M måste innebära att hennes fria vilja är bemästrad, och avtalet är därmed enligt min mening en rimlig grund för att anse det styrkt att hon stått under upplåtarnas kontroll. Därtill åberopades ytterligare omständigheter som tillsammans ledde till slutsatsen att M vid tidpunkten för upplåtelsen befann sig i en *trångmålsliknande situation* och en *faktisk beroendeställning* till de tilltalade. Vad avsåg de efterföljande handelsleden användes återigen upplåtelseavtalet i sig som bevis för att styrka att de tilltalade måste ha insett att M stod under kontroll. Den omständigheten att hennes pass omhändertagits och lämnats vidare ansågs förstärka kontrollen och upprätthållandet av hennes beroendeställning till de tilltalade.

Beträffande målsägande N ansåg tingsrätten att de tilltalade visserligen haft lika stort inflytande över henne som över M, men dock hade N gjort intryck av att bättre kunna ta tillvara på sig själv. Sammantaget gjorde tingsrätten därmed bedömningen att det inte var styrkt att de tilltalade haft kontroll över N vid tiden för upplåtelsen. Enligt min mening tydliggörs här ett problem i rättstillämpningen. Till följd av att det saknades tydliga uttalanden om vad som skulle anses innebära var rekvisitet oerhört svårbedömt. Det förefaller oerhört svårt att bedöma huruvida målsäganden varit mer eller mindre kapabel att ta tillvara på sig själv, och det faktum att domstolen nöjt sig med att konstatera att målsäganden *gjort intryck* av att bättre kunna ta tillvara på sig själv är oroväckande. Omständigheter av betydelse var i huvudsak tvungna att styrkas genom förhör med målsäganden och den tilltalade, och förhörsmetodiken kunde därför bli av avgörande betydelse. I värsta fall riskerade domstolarnas bedömningar att bli skönsmässiga.

Den avgörande bristen i målet var emellertid att N inte medverkat i rättegången.

Mål 11⁸³

I förtydligande syfte refereras även detta mål med tingsrättens domskäl i anslutning till varje enskild åtalspunkt. Åtalspunkt 1 och 3 refereras inte alls då de inte avsåg ansvar för människohandel.

Under **åtalspunkt 2** yrkades ansvar mot A och B avseende *människohandel för sexuella ändamål*.⁸⁴ Det gjordes gällande att A och B genom vilseledande rekryterat målsägandena M och N, organiserat deras resa till Sverige, mottagit och transporterat dem, samt inhyst dem i B:s bostad. Vilseledandet hade bestått i att M och N oriktigt lovats arbete och semester i Sverige, varvid A och B förtigit att deras egentliga avsikt varit att M och N främst skulle komma att utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. A och B hade sedan vid ett flertal tillfällen tillsammans och i samförstånd främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat M genom att tillhandahålla henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Vidare gjordes gällande att A och B sålt M till C i syfte att M skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser.

Beträffande M fann tingsrätten det utrett att hon rest till Sverige enbart eftersom hon från A fått löfte om arbete i Sverige. Eftersom det aldrig varit tal om något arbete efter att hon anlänt till Sverige, och tingsrätten ansåg sig kunna utgå från att de tilltalade aldrig skulle kunna ordna något arbete åt henne, fann tingsrätten det utrett att M vilseletts till att bege sig till Sverige. Tingsrätten fann det även utrett att A betalat M:s resa till Sverige, att M tillhandahållit sexuella tjänster vid ett flertal tillfällen till olika män och att ersättningen för dessa tjänster gått till A och B. Vidare ansåg tingsrätten det utrett att M efter ankomsten till Sverige försatts i en utsatt belägenhet och att denna belägenhet allvarligt förvärrats då M:s pass omhändertogs. Däremot fann tingsrätten inte att det visats att M sålts till C. Sammanfattningsvis fann tingsrätten det styrkt att A och B genom vilseledande tillsammans och i samförstånd förmått M att bege sig till Sverige i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. Beträffande målsägande N fann tingsrätten att hon rest till Sverige för att semestra ett par veckor efter en inbjudan från B. Tingsrätten konstaterade dock att N förespeglats om en semestervistelse, och därigenom blivit vilseledd av B att resa till Sverige. Tingsrätten fann det vidare visat att B kort tid efter N:s ankomst sagt till henne att ”A kommer göra med dig som med M”, samt att B vid ett tillfälle uttalat att N redan var såld. Därmed fann tingsrätten det utrett att det var såväl A:s som B:s avsikt att N skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser i Sverige redan då hon vilseleddes

⁸³ Dom 2006-04-12 Katrineholms tingsrätt Rotel 3 mål nr B 133-05.

⁸⁴ Åtalet avsåg i denna del gärningar begångna före den 1 juli 2004.

att göra resan. Både A och B dömdes därmed för människohandel för sexuella ändamål.

Under **åtalspunkt 4** yrkades ansvar för de tilltalade A och B avseende *människohandel för sexuella ändamål*.⁸⁵ Det hade gjorts gällande att A och B genom vilseledande rekryterat O, organiserat hennes resa till Sverige, tagit emot och transporterat henne, samt inhyst henne i B:s bostad. Vilseledandet hade bestått i att O felaktigt förespeglats att hon skulle få hushållsarbete, varvid A och B förtigit att avsikten varit att utnyttja O för tillfälliga sexuella förbindelser. Vidare gjordes gällande att A och B tillsammans och i samförstånd kort efter O:s ankomst till Sverige sålt O i syfte att hon skulle utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser. A och B hade därmed genom vilseledande och annat sådant otillbörligt medel tillsammans och i samförstånd förmått O att bege sig till Sverige i syfte att utnyttja henne för sexuella ändamål.

Tingsrätten fann det utrett att B vilselett O att resa till Sverige. Vilseledandet hade bestått i att B lovat att ordna ett arbete till O i Sverige, vilket B inte haft någon möjlighet att göra. A och B hade vidare ordnat O:s resa till Sverige och mött henne när hon anlant. En kort tid efter ankomsten till Sverige fördes O till Norge, där hon informerats om att hon sålts av A och B. O hade därefter tvingats till att prostituera sig. Tingsrätten fann det därmed visat att B:s avsikt med att förmå O att resa till Sverige var att här eller i ett annat land utnyttja henne för tillfälliga sexuella förbindelser. Vidare fann tingsrätten att A varit tillräckligt inblandad för att anses som medgärningsman. Tingsrätten ansåg dock att Norge varit det verkliga destinationslandet och att Sverige *endast varit transitland*. A och B dömdes därmed för försök till människohandel för sexuella ändamål.

Under **åtalspunkt 5** yrkades det ansvar mot A för bland annat *människohandel för sexuella ändamål*.⁸⁶ I målet gjordes gällande att A genom vilseledande rekryterat P och Q, organiserat deras resa till Sverige, mottagit och transporterat dem, samt inhyst dem i en bekants bostad. Vilseledandet hade bestått i att P och Q oriktigt lovats arbete i Sverige, varvid A förtigit att avsikten varit att de skulle utnyttjas för sexuella ändamål, främst i form av tillfälliga sexuella förbindelser. A hade därmed genom vilseledande förmått P och Q att bege sig till Sverige i syfte att de skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Därefter förde A de båda kvinnorna till Danmark i syfte att överlåta dem vidare.

⁸⁵ Åtalet avsåg i denna del gärningar begångna före den 1 juli 2004.

⁸⁶ Åtalet avsåg i denna del gärningar begångna före den 1 juli 2004.

Tingsrätten ansåg att det inte styrkts att A genom vilseledande förmått P och Q att bege sig till Sverige i syfte att utnyttja dem för sexuella ändamål. Tingsrätten ansåg att det inte gick att dra några säkra slutsatser att A syftat på P och Q utifrån det av åklagaren åberopade telefonsamtalet mellan A och en okänd person. Vidare lades viss vikt vid det faktum att A gjort i vart fall vissa försök att skaffa P och Q arbete i Sverige, samt att de till slut kom i någon form av sysselsättning i Danmark. Åtalet om människohandel för sexuella ändamål ogillades därmed.

Enligt **åtalspunkt 6** yrkades ansvar mot A och D för *människohandel* och *människosmuggling*. Det gjordes gällande att A hämtat och transporterat målsäganden R, gemensamt med D köpt R:s biljett till Sverige, samt väl i Sverige inhyst R i en kamrats bostad. Allt hade skett i syfte att R skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Vidare gjordes gällande att A genom dessa åtgärder och genom att förtiga sin avsikt uppnått kontroll över R. I vart fall hade A genom samma åtgärder och i samma syfte försökt uppnå kontroll över R, varvid fara för brottets fullbordning förelegat eller varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. Beträffande D gjordes gällande att hon främjat A:s handelsåtgärder genom att köpa biljetterna, trots att hon varit medveten om A:s vilseledande, om A:s hämtning och transport av R, samt om A:s syfte att utnyttja R för sexuella ändamål. A och D hade därutöver hjälpt R att olovligt komma in i Sverige.

Tingsrätten fann det styrkt att A hämtat, transporterat och inhyst R på det sätt åklagaren gjort gällande. Tingsrätten ansåg dock inte att någon säker slutsats kunde dras att A haft för avsikt att R skulle utnyttjas för sexuella ändamål. Åtalet mot A och D avseende människohandel ogillades därmed. Tingsrätten fann däremot åtalet för människosmuggling styrkt avseende A. Beträffande D ansåg tingsrätten inte att det visats att hon tagit del i planeringen av R:s inresa till Sverige eller att hon medvetet främjat den på något sätt. D frikändes därför även avseende åtalet för människosmuggling.

Kommentar

Dem problematik som uppmärksammats i tidigare mål blir här återigen framträdande då framförallt rekvisiten om kontroll och användande av otillbörliga medel varit svårbemästrade. Beträffande gärningar begångna efter den 1 juli 2004 var beviskravet liksom i tidigare mål strängt, vilket enligt min mening innebar en orimligt tung bevisbörda för åklagarsidan.

Beträffande åtalpunkten 4 kunde något ansvar för människohandel för sexuella ändamål inte utdömas eftersom Sverige endast varit transitland, och de tilltalade dömdes här istället för *försök till människohandel för sexuella ändamål*. Det här var en följd av att människohandelsbrottet enligt 2002 års lagstiftning förutsatte att handeln varit gränsöverskridande och att brottet fullbordades när offret anlant till det land i vilket utnyttjandet var tänkt att äga rum. I enighet härmed kunde åtgärder som vidtogs i länder som endast fungerat som transitländer inte aktualisera straffansvar för människohandel för sexuella ändamål, men dock för försök till människohandel för sexuella ändamål. Gränsöverskridande handel är sedan 2004 inte längre en förutsättning för att straffansvar för människohandel skall aktualiseras, och i dagsläget skulle sålunda ansvar för människohandel aktualiseras i ett fall som detta. Något som enligt min mening till viss del har underlättat rättstillämpningen och lagföringen av misstänkta gärningsmän.

6 Människohandelsbrott i gällande rätt

6.1 En översyn av bestämmelsen

I december 2005 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredning för att bland annat göra en översyn av straffbestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB. Syftet med översynen var att möjliggöra en mer effektiv bekämpning av människohandel samt att göra en bedömning av om en förändring av brottsbeskrivningen eller straffskalorna borde ske.⁸⁷ Utredningen antog namnet *Utredningen om människohandel m.m.* och lämnade den 22 april 2008 betänkandet *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*.⁸⁸ I betänkandet framkom bland annat att den utformning som bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB givits 2004 hindrade att bestämmelsen tillämpades på ett effektivt sätt. Detta visade sig bland annat genom att människohandelsförfaranden i mycket stor utsträckning bedömts som andra brott, och då i huvudsak koppleri eller grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § BrB.

Med beaktande av hur rättstillämpningen fungerade i praktiken fanns således skäl att förändra utformningen av straffstadgandet i 4 kap. 1 a § BrB. Målet var att ge bestämmelsen en ny utformning som på ett tydligare sätt än tidigare anger vilka

⁸⁷ SOU 2008:41.

⁸⁸ SOU 2008:41.

förfaranden som skall vara kriminaliserade som människohandel, men samtidigt beakta att människohandelsbrottet har utformats och avgränsats i enlighet med den internationellt godtagna definitionen av människohandel och de internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa. För att inte försvåra det internationella samarbetet menade utredningen att bestämmelsen även fortsättningsvis skall vara utformad i enlighet med Sveriges internationella åtaganden, och förutsättningarna för att förändra utformningen av brottsbeskrivningen var därför enligt utredningen relativt begränsade.

6.2 Människohandel

Till följd av att människohandelsbrottet utformats och avgränsats i internationella överenskommelser som Sverige åtagit sig att följa har förutsättningarna för att förändra utformningen av straffbestämmelsen varit förhållandevis begränsade. Enligt dessa överenskommelser består brottet i grunden av tre olika moment, det vill säga att med användande av otillbörliga medel vidta någon handelsåtgärd med offret i syfte att han eller hon skall utnyttjas för visst ändamål. Beträffande personer under 18 år får något krav på att otillbörliga medel använts inte ställas. För att det internationella samarbetet inte skall försvåras bör den grundläggande konstruktionen behållas.⁸⁹

4 kap. 1a § *nuvarande lydelse (i kraft den 1 juli 2010)*

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon skall exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

⁸⁹ Prop. 2009/10:152 s. 14.

6.2.1 Rekvisit och uppbyggnad

Ansvar för människohandel enligt 2010 års bestämmelse förutsätter att gärningsmannen rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot offret. För att de svenska rekvisiten om handelsåtgärder skall motsvara Sveriges internationella åtaganden har begreppet ”överför” förts in som en handelsåtgärd i bestämmelsen, samtidigt som begreppet ”vidtar någon annan sådan åtgärd” tagits bort.⁹⁰ Med överför avses olika gärningar som utgör led i en förflyttning av offret samt även när offret förmås att självt förflytta sig till en annan plats.⁹¹ Vidare har det sedan tidigare omdebatterade kontrollrekvisitet slopats i 2010 års bestämmelse, och för straffansvar krävs därmed inte längre att den vidtagna handelsåtgärden lett till att gärningsmannen tagit kontroll över offret.⁹² I övriga avseenden är innebörden av rekvisitet densamma som vid 2004 års lagstiftning.

En handelsåtgärd bör inte anses vara uppfylld vid en mycket kortvarit transport eller inhysning, i sådana fall aktualiseras ansvar för medverkan. Ett olaga frihetsberövande enligt 4 kap 2 § BrB är inte i sig en handelsåtgärd, men kan naturligtvis utgöra ett led i en handelsåtgärd eller bedömas som medverkan till människohandel.⁹³

I likhet med 2004 års straffstadgande krävs enligt 2010 års bestämmelse att handelsåtgärden utförts genom användning av något otillbörligt medel för att straffansvar ska aktualiseras. Lagen anger uttryckligen att handelsåtgärden måste utföras genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller genom något annat sådant otillbörligt medel. Innebörden av rekvisiten är densamma som enligt 2004 års lagstiftning. Värt att notera är dock att den som utfört handelsåtgärden behöver inte själv ha tvingat eller vilselett offret, gärningsmannen kan utnyttja ett tvång eller ett vilseledande som utförts av någon annan. Offrets rädsla kan också härröra från händelser som ligger före människohandelsprocessen i tiden. Vidare kan en relevant beroendeställning avse en relation i förhållande till någon annan än gärningsmannen. Vad gäller ekonomiska förhållanden är det inte tillräckligt att offret lever i ett område där levnadsstandarden är mycket låg.⁹⁴

⁹⁰ Prop. 2009/10:152 s. 14.

⁹¹ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 42. Jareborg och Friberg, Iustus förlag 2010.

⁹² Prop. 2009/10:152 s. 14.

⁹³ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 43.

⁹⁴ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 44.

Det utmärkande för brottet är att gärningen företas med ett visst utnyttjandesyfte, det vill säga för straffansvar krävs ett direkt uppsåt att utnyttja offret på ett visst sätt från gärningsmannens sida. Numera använder lagen ordet "*exploatera*" istället för "*utnyttja*", och skälet härtill anges vara att det gör tydligt att det skall vara fråga om ett otillbörligt utnyttjande och att människor hanteras och betraktas som handelsvaror. Härvid har lämnats obeaktat att ordet "*exploatera*" i första hand betyder "*bearbeta*" eller "*dra fördel av*" och att det därmed inte är givet att ordet alltid är en lämplig översättning av "*exploit*".⁹⁵

Syftet skall liksom enligt 2004 års lagstiftning avse att offret utnyttjas för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet som innebär ett nödläge för den utsatte. Innebörden av rekvisiten är densamma som enligt 2004 års lagstiftning, och någon förändring har således inte skett.⁹⁶

Det förhållandet att offret har givit sitt samtycke till att utnyttjas på angivet sätt saknar rättslig betydelse. Människohandel kan således förövas även mot den som till exempel av ekonomiska skäl är införstådd med att medverka i prostitution. Dock måste samtliga rekvisit för människohandel naturligtvis vara uppfyllda.⁹⁷ Som ett direkt resultat av att kontrollrekvisitet slopats i 2010 års straffbestämmelse fullbordas brottet i likhet med 2002 års lagstiftning direkt när kravet på en handelsåtgärd är uppfyllt. Huruvida ett människohandelssyfte har förverkligats saknar därmed betydelse för straffansvar. Värt att notera är dock att människohandel är ett svårbevisat brott, vilket bland annat beror på att handelsåtgärderna i sig inte behöver föranleda misstanke om brott samt att det ofta är svårt att utröna om något otillbörligt medel har använts. Vidare är brottsligheten ofta gränsöverskridande, vilket leder till kostsamma och svårbemästrade brottsutredningar. Kravet på direkt uppsåt bidrar också till att göra människohandeln svårbevisad. I praktiken innebär detta att ansvar i regel utkrävs först när utnyttjandesyftet har förverkligats eller är på väg att förverkligas.⁹⁸

I likhet med tidigare lagstiftning krävs enligt 2010 års bestämmelse direkt uppsåt för straffansvar, vilket innebär bland annat att den som medverkar i en

⁹⁵ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 41.

⁹⁶ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 41 f.

⁹⁷ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 42.

⁹⁸ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 44.

människohandelsprocess enbart för pengarnas skull inte begår människohandel som gärningsman, även om han har insikts- eller likgiltighets uppsåt i förhållande till ett framtida utnyttjande och i förhållande till att någon annan har ett människohandelssyfte.⁹⁹

Om gärningen begås mot en person under arton år är det enligt andra stycket tillräckligt att en handelsåtgärd vidtas med ett utnyttjandesyfte, det vill säga något otillbörligt medel behöver inte användas. Någon förändring i förhållande till äldre rätt har därmed inte skett. I likhet med straffbestämmelsens tidigare utformning krävs dock fortfarande någon form av påverkan från gärningsmannens sida, men detta får anses ligga redan i att en handelsåtgärd har vidtagits.¹⁰⁰ Vid sexualbrott gäller att det beträffande åldersgränser inte krävs uppsåt, oaktsamhet är tillräckligt för att aktualisera straffansvar.¹⁰¹ Så är dock inte fallet vid människohandel, vilket innebär att den som inte har uppsåt i förhållande till att offret är under arton år måste ha använt sig av ett otillbörligt medel för att kunna dömas för människohandel.¹⁰²

6.3 Lagstiftarens överväganden

6.3.1 Handelsåtgärd

Handelsåtgärder definieras som rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer i FN:s Palermoprotokoll.¹⁰³ Samma definition återfinns i EU:s rambeslut mot människohandel, med det klagörande tillägget att åtgärderna också inbegriper utbyte eller överföring av kontroll över offret.¹⁰⁴ För att de svenska rekvisiten om handelsåtgärder skall motsvara dessa internationella definitioner ansåg regeringen att begreppet ”överför” borde föras in som en handelsåtgärd i bestämmelsen, samtidigt som begreppet ”vidtar någon annan sådan åtgärd” tas bort.¹⁰⁵ En sådan ändring stämmer överens med förarbetena till 2004 års utvidgning av bestämmelsen, där det uppsamlade begreppet ”vidtar någon annan sådan åtgärd” exemplifierades med förflyttningar och överföringar av offret.¹⁰⁶

⁹⁹ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 42.

¹⁰⁰ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 43.

¹⁰¹ Se 6 kap. 13 § BrB.

¹⁰² *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 43.

¹⁰³ Palermoprotokollet, artikel 3a.

¹⁰⁴ 2002/629/RIF, artikel 1.

¹⁰⁵ Prop. 2009/10:152 s. 17.

¹⁰⁶ Prop. 2003/04:111 s. 65 f.

För att täcka in åtgärder som inte ingår som ett led i en förflyttning av offret ansåg regeringens utredning att handelsåtgärderna borde kompletteras med rekvisitet ”kontrollerar”, samtidigt som det andra stycket där straffansvar stadgas för överföring och mottagande av kontroll över en person tas bort. Ett flertal remissinstanser ansåg dock att rekvisitet var otydligt och kan tolkas på flera olika sätt, en bedömning som delades av regeringen. Regeringen delade däremot utredningens uppfattning att kriminaliseringen i andra stycket av överförande och mottagande av kontrollen borde tas bort. Detta motiverades med att den som överför eller tar emot kontrollen över offret får anses ha ett sådant inflytande över offret som avses med användande av otillbörliga medel, och bestämmelsens andra stycke saknade därmed självständig betydelse.¹⁰⁷

6.3.1.1 Kravet på kontroll

Regeringens utredning gjorde slutligen bedömningen att det krav på att handelsåtgärderna skall leda till kontroll över offret som infördes i bestämmelsen vid utvidgningen av straffansvaret 2004 borde tas bort. Utredningen var av uppfattningen att kontrollrekvisitet har lett till tillämpningsproblem och därmed hindrat att bestämmelsen tillämpats effektivt, en uppfattning som delades av flertalet remissinstanser.

Kontrollrekvisitet infördes i bestämmelsen med motiveringen att det var ett nödvändigt krav för att straffansvar inte skulle träffa fall av tillfälliga eller ofarliga kontakter med en person i ett utnyttjandesyfte. Vid översynen av bestämmelsen konstaterades att det krav på att gärningsmannen skall ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande som kontrollrekvisitet innebär var jämförbar med det krav att gärningsmannen skall bemästra offrets fria och verkliga vilja som användande av otillbörliga medel innebär. Mot bakgrund av detta gjorde regeringen bedömningen att människohandelsbrottet avgränsas i förhållande till tillfälliga och ofarliga kontakter redan genom kravet på användande av otillbörliga medel. Således föreslog regeringen i enlighet härmed att kontrollrekvisitet tas bort.¹⁰⁸

Avseende brottets fullbordan är ett människohandelsbrott fullbordat då handelsåtgärden lett till kontroll över offret enligt 2004 års lydelse. Regeringen var av

¹⁰⁷ Prop. 2009/10 s. 18.

¹⁰⁸ Prop. 2009/10 s. 18f.

uppfattningen att då kontrollrekvisitet och kraven på otillbörliga medel i praktiken ofta avser samma faktiska handlingar uppnås kontrollen över offret ofta i samband med genomförandet av handelsåtgärderna. Fullbordanspunkten för brottet förändras därmed inte genom att kontrollrekvisitet tas bort.¹⁰⁹

6.3.2 Otillbörliga medel

Brottet människohandel riktar sig mot förfaranden där gärningsmannen kuvar offrets fria och verkliga vilja. Det är gärningsmannens agerande som skall leda till att offret underkastar sig handelsåtgärden, och de otillbörliga medlen skall därmed förstås som att gärningsmannen har ett otillbörligt inflytande över offrets handlingar vilket begränsar dennes möjligheter att påverka sin situation. Ett orsakssamband måste finnas mellan gärningsmannens handlande och det maktförhållande som uppnås och de handelsåtgärder som vidtas.

I den definition av människohandel som fastslagits i FN:s Palermoprotokoll anges att handelsåtgärderna skall ha skett genom hot om eller bruk av våld eller någon annan form av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla ett samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person.¹¹⁰ I princip samma definition återfinns i EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel, med det förtydligandet att maktmissbruket eller utnyttjandet av den utsatta belägenheten skall ha varit av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk som utövas.¹¹¹ Såväl Palermoprotokollet som EU:s rambeslut innehåller således definitioner som motsvarar de rekvisit om otillbörliga medel som redan tidigare återfanns i den svenska lagstiftningen. Regeringens utredning gjorde bedömningen att kravet på att gärningsmannen skall ha använt sig av något otillbörligt medel inte hindrat en effektiv rättstillämpning och ansåg därför att kravet skulle behållas i brottsbeskrivningen, en bedömning som också delades av samtliga remissinstanser. Även regeringen delade bedömningen, och kravet på att gärningsmannen skall ha använt sig av något otillbörligt medel mot offret har således behållits i straffbestämmelsen.

¹⁰⁹ Prop. 2009/10 s. 19.

¹¹⁰ Palermoprotokollet, artikel 3a.

¹¹¹ 2002/629/RIF, artikel 1c.

Vidare hade utredningen som förslag att ytterligare två exempel på otillbörliga medel skulle föras in i brottsbeskrivningen, nämligen ”missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet” och ”missbruk av någons beroende ställning”. Samtidigt ansåg man att uttrycket ”något annat sådant otillbörligt medel” skulle tas bort. Ett antal remissinstanser ställde sig tveksamma till den föreslagna förändringen eftersom man inte var övertygade om att förslaget skulle innebära en förbättring. Flera remissinstanser framförde dessutom att begreppet ”missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet” inte var nödvändigt eftersom det inte föreligger något krav på användande av otillbörliga medel i situationer då offret är under arton år. Regeringen delade remissinstansernas bedömning och framförde därtill att den sedan tidigare gällande lydelsen av de otillbörliga medlen även måste anses innefatta både missbruk av skyddslöshet och missbruk av beroendeställning. Därtill ansåg regeringen att för att inte försvåra bestämmelsens tillämpning bör försiktighet iakttas när det kommer till att föra in ytterligare rekvisit. Mot denna bakgrund gjorde regeringen bedömningen att utredningens förslag om ytterligare exempel på otillbörliga medel inte skulle genomföras.

Sammanfattningsvis gäller således för straffansvar, liksom tidigare, att handelsåtgärderna skall ha genomförts genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel.

6.3.3 Exploatera offret

När människohandelsbrottet ursprungligen infördes i svensk lagstiftning begränsades straffbarheten till utnyttjande för sexuella ändamål. Enligt FN:s Palermoprotokoll definieras utnyttjandesyftena som utnyttjande av annans prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.¹¹² För att leva upp till dessa internationella åtaganden infördes ett antal ytterligare utnyttjandesyften i bestämmelsen när straffansvaret utvidgades år 2004.¹¹³

Uttrycket exploatering används istället för utnyttjande i EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. I de engelska versionerna av såväl

¹¹² Palermoprotokollet, artikel 3a.

¹¹³ Prop. 2003/04 :111 s. 43 ff.

Palermoprotokollet som EU:s rambeslut används uttrycket ”exploitation”. Med exploatering av människor avses enligt regeringen alltid ett otillbörligt användande, medan utnyttja kan avse antingen att dra otillbörlig fördel av någonting eller att dra god nytta av någonting. Dessutom tydliggör uttrycket exploatera att det är fråga om att betrakta och hantera offren som handelsvaror. Regeringen har därför gjort bedömningen att rekvisitet ”utnyttja” bör ersättas med ”exploatera” i den svenska straffbestämmelsen.¹¹⁴ Det har lämnats obeaktat att ordet exploatera faktiskt i första hand betyder ”bearbeta” eller ”dra fördel av”, och att det därmed inte alltid är givet att det är en lämplig översättning av ”exploitation”.¹¹⁵

Regeringen ansåg vidare att begreppen utnyttjande för sexualbrott, tillfälliga sexuella förbindelser eller utnyttjande för andra sexuella ändamål kan sammanfattas under begreppet ”exploateras för sexuella ändamål”. Att exploatera offret för avlägsnande av organ, krigstjänst eller tvångsarbete anges även i fortsättningen anges uttryckligen i lagtexten. Gällande utnyttjande av annat sådant tvångstillstånd och utnyttjande av en situation som innebär nödläge för den utsatte gjorde regeringen bedömningen att båda dessa situationer ryms under begreppet ”annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte”.¹¹⁶

Sammanfattningsvis skall människohandelsbrottet således omfatta handel med människor i syfte att exploatera offret för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

6.3.4 Det subjektiva rekvisitet

Vid människohandelsbrottets införande 2002 infördes också ett krav på direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet, vilket klargörs genom att uttryckssättet ”i syfte att” använts. Kravet motiverades med att människohandelsbrottet borde förbehållas de fall där utnyttjande av offret utgör huvudmotivet för åtgärderna. Ett vanligt uppsåtskrav skulle enligt förarbetena innebära ett allt för vidsträckt gärningsmannansvar. För straffansvar uppställdes dock inget krav på att något verkligt utnyttjande hade skett.¹¹⁷

¹¹⁴ Prop. 2009/10:152 s. 20.

¹¹⁵ *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 41.

¹¹⁶ Prop. 2009/10:152 s. 21.

¹¹⁷ Prop. 2001/02:124 s. 26 ff.

Regeringens utredning föreslog att kravet på direkt uppsåt skulle ersättas med ett krav på uppsåt. Detta motiverades med att det ansetts svårt att bevisa direkt uppsåt och kritik därför riktats mot kravet främst från åklagarhåll. Särskilt svårt har det varit att bevisa direkt uppsåt när handelsåtgärderna inte har ägt rum i Sverige. Utredningen ansåg att det är lika straffvärt att vara likgiltig inför ett utnyttjande som när det har förelegat ett direkt uppsåt, en bedömning som delades av majoriteten av remissinstanserna. Regeringen var däremot av uppfattningen att gärningsmannansansvaret skulle bli alltför vidsträckt om kravet på direkt uppsåt avskaffades.¹¹⁸

6.4 En mer effektiv rättstillämpning?

Som en konsekvens av att den nya lagstiftningen ännu inte har kommit att tillämpas går det inte att få någon klarhet i frågan om huruvida rättstillämpningen har blivit mer effektiv och ändamålsenlig sedan den senaste lagändringen genomfördes. Enligt Maria Sterup från Utvecklingscentrum Göteborg är människohandelsbrotten till följd av de bevissvårigheter som uppstår de brott som är svårast att arbeta med. Framförallt rekvisitet otillbörliga medel har visat sig vara svårt att styrka, men det är ändå ett nödvändigt rekvisit för att kunna avgränsa människohandelsbrottet i förhållande till andra mindre allvarliga brott. I dagsläget finns därmed ingen annan lösning än att behålla rekvisitet i brottsbeskrivningen. Att kontrollrekvisitet tagits bort ses däremot som en positiv förändring, då rekvisitet visat sig leda till tillämpningsproblem och därmed hindrat att bestämmelsen tillämpats effektivt. Dessutom kan det krav på att gärningsmannen skall ha *ett påtagligt inflytande över offrets agerande* som kontrollrekvisitet innebära vara jämförbar med det krav att gärningsmannen skall *bemästra offrets fria och verkliga vilja* som användande av otillbörliga medel innebär. Människohandelsbrottet avgränsas därmed i förhållande till mindre allvarliga brottstyper redan genom kravet på användande av otillbörliga medel. Utvecklingscentrum Göteborg är således nöjda med den nya utformningen av lagstiftningen såsom den framstår i teorin. Dock är det först när lagstiftningen tillämpats och nya domar kommit som det går att få klarhet i huruvida lagstiftningen fungerar effektivt även i praktiken.¹¹⁹

¹¹⁸ Prop. 2009/10:152 s. 20.

¹¹⁹ Samtal per telefon 2010-11-22 med kammaråklagare Maria Sterup vid Utvecklingscentrum Göteborg.

Polismyndighetens uppfattning om den nya utformningen av lagstiftningen skiljer sig i vissa avseenden något. Mats Paulsson anser att det visserligen är bra att kontrollrekvisitet lyfts bort från brottsbeskrivningen, men tror att det även fortsättningsvis kommer att vara svårt att styrka att människohandelsbrott faktiskt begåtts och att skillnaden i praktiken därmed inte kommer att bli stor. Problematiken är till viss del en följd av de bevisvårigheter som redan tidigare visat sig vara förenade med rekvisitet *otillbörliga medel*, men ligger inte enbart i utformningen av lagstiftningen som sådan. Enligt Paulsson är problematiken också en konsekvens av att prostitution många gånger är enda inkomstkällan för de individer som fallit offer för människohandel. Denna inkomstkälla störs och fördärvas när rättsmyndigheterna intervenerar, vilket får till följd att offren många gånger inte vill samarbeta. Paulsson menar dock att förändringen av straffbestämmelsen är en markering från lagstiftarens sida. Det visar på en medvetenhet om att lagföringen varit problematisk och en vilja att komma till rätta med den problematik som iakttagits.¹²⁰

7 En svårbemästrad lagstiftning

7.1 Människohandel för sexuella ändamål

Fem domar avseende åtal för människohandel för sexuella ändamål finns refererade, och en majoritet av dessa domar avser åtal där målsäganden varit under arton år. Av de refererade domarna framgår att i flertalet av de fall där åtalen avseende människohandel för sexuella ändamål har ogillats har ansvar för koppleri eller grovt koppleri utdömts. Anledningen till att åtalen ogillats har framförallt varit att vissa rekvisit visat sig särskilt svårtolkade och därmed ställt till stora problem i rättstillämpningen. När det gäller målsäganden *under arton* år var de viktigaste tillämpningsfrågorna huruvida gärningsmannen utsatt offret för någon form av påverkan att bege sig till ett främmande land, samt prövningen av gärningsmannens uppsåt till målsägandens ålder. Beträffande målsäganden *över arton* år var rekvisitet om vilka otillbörliga medel som skulle ha använts det rekvisit som var mest svårtolkat och svårtillämpat. Det kan konstateras att de rekvisit som berörde *åtgärderna* för genomförandet av handeln samt *utredningen om syftet* med de vidtagna åtgärderna inte orsakade några särskilda tillämpningsproblem i rättspraxis.

¹²⁰ Samtal per telefon 2010-11-22 med Mats Paulsson vid polisens traffickinggrupp i Västra Götaland.

7.1.1 Målsäganden under arton år

Beträffande de fall där målsäganden var under arton år var frågan om huruvida gärningsmannen utsatt målsäganden för någon form av påverkan att bege sig till eller låta sig transporteras till ett främmande land den fråga som var av störst vikt för rättstillämpningen. Därtill kom sedan prövningen av gärningsmannens uppsåt till målsäganden ålder

Vid bedömningen av om målsäganden varit utsatt för någon form av påverkan tog tingsrätten i mål 2 fasta på att gärningsmannen på olika sätt agerat aktivt och därigenom förmått målsäganden att ta sig till ett annat land. Vidare poängterades att målsäganden haft liten möjlighet att själv påverka händelseförloppet. Det har även tagits fasta på faktorer som rört målsägandens levnadsförhållanden eller bakgrunden till beslutet om prostitution. I mål 4 ansågs det tillräckligt att den tilltalade känt till att målsäganden föranletts till prostitution på grund av ett skuldförhållande och att han med denna vetskap tagit emot henne och främjat prostitutionen för att konstatera att han utsatt målsägande för påverkan. I mål 5 konstaterade domstolen förvisso att resan till Sverige och den efterföljande prostitutionen skett till följd av målsägandens eget beslut, men ansåg vidare att den tilltalades medverkan utgjort en nödvändig förutsättning för att målsäganden skulle kunna realisera sin plan.

Vid åtal där målsäganden var under arton år krävdes dessutom en prövning av gärningsmannens uppsåt ifråga om målsägandens ålder. I de fall där den tilltalade förnekat uppsåt fastslog domstolarna ofta att gärningsmannen i vart fall varit likgiltig till målsägandens ålder, och avgjorde på så sätt uppsåtsfrågan. I mål 2 och mål 4 konstaterade tingsrätten att den tilltalade ställt sig likgiltig till målsägandens ålder och redan från början måste ha insett att risken var stor att målsäganden var under arton år. I mål 5 konstaterade tingsrätten att den tilltalade underlåtit att fråga om målsägandens ålder samt sedan han fått vetskap denna ändå låtit henne återvända till Sverige för prostitution vid ett andra tillfälle. Enligt tingsrätten talade dessa omständigheter för att hennes ålder saknat betydelse för gärningsmannen, som därmed befanns vara likgiltig till om målsäganden varit under arton år första gången hon kom till Sverige. Sammanfattningsvis kan sägas att domstolarna verkar ha varit av uppfattningen att offrets ålder till följd av verksamhetens natur ofta varit av underordnad betydelse för gärningsmännen.

Slutligen kan sägas att det i jämförelse med åtal avseende äldre målsäganden varit enklare att lagföra gärningsmännen när målsäganden varit under arton år. Detta eftersom den brottsliga gärningen varit enklare att styrka då det saknades krav på användande av otillbörliga medel beträffande denna åldersgrupp.

7.1.2 Målsäganden över arton år

Beträffande målsäganden över arton år var rekvisitet om de otillbörliga medel som krävdes vid genomförandet av handelsåtgärderna det rekvisit som var mest svårtolkat och orsakade störst tillämpningsproblem. Därmed avsåg svårigheterna i rättstillämpningen främst tolkning och beviskrav beträffande rekvisiten *vilseledande* och *"något annat sådant otillbörligt medel"*, samt kravet på bevisning av orsakssamband mellan det vidtagna otillbörliga medlet och målsägandens agerande. I huvudsak rör dessa rekvisit krav som måste styrkas genom förhör med målsägande, och förhörsmetodiken har därigenom ofta varit av avgörande betydelse.

Tingsrätten fann det visserligen styrkt i mål 1 att målsäganden blivit vilseledd beträffande det utlovade arbetets art. Däremot ansågs åklagaren inte ha styrkt att målsäganden inte skulle ha åkt till Sverige om hon vetat att det rört sig om prostitution, och det orsakssamband som enligt förarbetena krävdes mellan det otillbörliga medlet och åtgärden ansågs därmed inte styrkt.

Vissa åtalspunkter i mål 11 rörde gärningar som vidtagits före den 1 juli 2004, och ansvar avseende människohandel för sexuella ändamål aktualiserades därmed. I detta mål lyckades åklagaren styrka att ett vilseledande skett, samt att det förelåg ett orsakssamband mellan vilseledandet och målsägandenas resor. Beträffande vilseledandet kunde domstolen med stöd av utredningen fastslå att de enda skälen till att målsägandena kommit till Sverige var de tilltalades löften om förmånliga arbeten i Sverige. De typer av vilseledande som använts var dock tämligen klara. Gärningsmännen hade utlovat arbete med barnpassning eller hushållsarbete samt semestervistelse, men det kunde uteslutas att de haft möjlighet till och intresse av att realisera dessa löften.

Rekvisitet ”något annat sådant otillbörligt medel” förefaller ha medfört större tillämpningssvårigheter. I både mål 1 och mål 3 gjordes gällande att de tilltalade använt sig av otillbörliga medel genom att utnyttja att målsäganden levte under ekonomiskt svåra förhållanden och därigenom befunnit sig *i en särskilt utsatt situation*. I fall där sådana omständigheter görs gällande krävdes som ett *första led* att dessa omständigheter objektivt kunde styrkas, samt att åklagaren kunde styrka att gärningsmannen haft vetskap om dessa omständigheter. I mål 1 fann tingsrätten inte att den utredning som gjorts om målsägandens ekonomiska situation eller vad som föranlett hennes resa var tillräcklig för att visa att den tilltalade använt sig av otillbörliga medel. Det efterlystes upplysningar om pojkvännens och föräldrarnas ekonomi och i vilken utsträckning de hjälpt målsäganden ekonomiskt. I mål 3 ansågs däremot bevisningen i sig vara tillräcklig för att konstatera att målsäganden befunnit sig i en ekonomiskt utsatt situation. För de fall det kunde styrkas att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation krävdes därutöver som ett *andra led* att det kunde visas att målsäganden *inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja*. I mål 1 uttalade hovrätten att detta led inte styrktes. Hovrätten ansåg att trots att det visats att målsäganden levte under knappa förhållanden i sitt hemland gav utredningen inte stöd för att hon i praktiken inte hade något annat alternativ än att resa till Sverige och prostituera sig.

I mål 3 konstaterade tingsrätten att målsäganden till följd av sin ekonomiskt utsatta situation inte sett någon annan utväg än att anta erbjudandet om att resa till Sverige. Däremot ställdes ett mycket högt krav på bevisningen av orsakssamband mellan utnyttjandet av målsägandens ekonomiska situation och hennes agerande. Det ansågs inte att målsäganden kunnat uttala sig om huruvida hennes skulder ”varit en förutsättning” för att de tilltalade skulle låta henne resa till Sverige, eller om ”de haft någon betydelse” för dem. Därmed ansågs det inte styrkt att hennes ekonomiska situation använts som ett påtryckningsmedel.

7.2 Människohandel

Sex domar avseende åtal för människohandel enligt den lagstiftning som gällde efter den 1 juli 2004 och fram till den 1 juli 2010 finns refererade. Även i dessa fall kan observeras att ansvar för koppleri har utdömts i flertalet av de fall som åtalen avseende människohandel har ogillats. Trots att lagstiftningen reformerats visade sig

vissa rekvisit fortfarande vara särskilt vaga och svårtolkade. Förarbetena till lagstiftningen saknade dessutom till stor del vägledning för hur rekvisiten var avsedda att tolkas och sättas i relation till varandra, vilket fick till följd att en rad åtal ogillades. När det gäller målsäganden *under arton* år hamnade prövningen av kontrollrekvisitet i fokus, samt hur relationen mellan kontroll och gärningsmannens påverkan på offret skulle hanteras i rättstillämpningen. Beträffande målsäganden *över arton* år var rekvisitet om otillbörliga medel fortfarande svårtolkat och därmed problematiskt. Därtill kom att det nyligen införda kontrollrekvisitet visade sig vara mycket svårtillämpat. Samtliga dessa rekvisit visade sig också leda till bevissvårigheter. Det kan konstateras att de rekvisit som berörde *åtgärderna* för genomförandet av handeln samt *utredningen om syftet* med de vidtagna åtgärderna inte heller efter den 1 juli 2004 orsakade några särskilda tillämpningsproblem i rättspraxis.

7.2.1 Målsäganden under arton år

Beträffande de fall där målsäganden varit under arton år avsåg problematiken i rättstillämpningen framförallt bedömningen av kontrollrekvisitet och i ett fall även prövningen av gärningsmannens uppsåt till målsägandens ålder. Även kontrollrekvisitets förhållande till kravet på påverkan aktualiserades.

I mål 7 var frågan om kontrollrekvisitet var uppfyllt beträffande A förhållandevis okomplicerad, och domstolen konstaterade att den omständigheten att gärningsmannen vidtagit en åtgärd mot målsäganden genom tvång innebar att kontroll tagits över henne. Vid bedömningen av om även B skulle anses haft kontroll över målsäganden tog hovrätten fasta på att målsäganden hade förts till ett främmande land, utan pengar och utan att kunna språket. Därmed ansågs hon ha befunnit sig i en ”trångmålsliknande situation eller i en faktiskt beroendeställning” och således under gärningsmannens kontroll. Även i mål 6 och mål 8 togs hänsyn till liknande faktorer vid bedömningen av kontrollrekvisitet. Domstolen beaktade här även det förhållandet att ålderskillnaden mellan gärningsmannen och målsäganden varit stor, vilket ansågs innebära en beroendeställning och en kontrollsituation från gärningsmannens sida. I mål 6 togs även fasta på att målsäganden blivit utsatt för övergrepp, samt levt under en utsatt situation i sitt hemland. I mål 9 var målsägandens ålder samt frågan om det varit möjligt för henne att på egen hand lämna Sverige de avgörande kriterierna för om kontroll förelegat.

I flera av de åtal som prövats har gjorts gällande att gärningsmannens kontroll över målsägande har bestått i att den tilltalade i *egenskap av vuxen haft ett psykiskt överläge och ett påtagligt inflytande över målsägandens agerande*. Domstolarna har dock tolkat kravet på kontroll relativt strängt och verkar inte ha ansett att offrets ålder i sig är en tillräckligt tungt vägande omständighet för att kontrollsituationen skall föreligga. Istället har fokus satts på att i enlighet med de allmänna uttalandena som finns i förarbetena försöka utreda om offret har befunnit sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning. I mål 9 uttalade domstolen att målsägandens ålder inte i sig kunde anses som en tillräcklig omständighet för att en kontrollsituation förelegat.

Frågan om den tilltalades uppsåt till målsägandens ålder var till följd av den tilltalades medgivande eller målsägandens uppgifter i de flesta fall relativt okomplicerad. I huvudsak bedömdes frågan på samma sätt beträffande åtal för människohandel som vid åtal för människohandel för sexuella ändamål enligt 2002 års straffbestämmelse. I mål 9 resonerade domstolen således på ett liknande sätt som i mål 2, 4 och 5, och konstaterade att det förelegat en risk att någon eller några av målsägandena inte var arton år. De tilltalade ansågs därmed ha varit likgiltiga till målsägandens ålder.

7.2.2 Målsäganden över arton år

Endast en dom rörande åtal för människohandel där målsäganden varit över arton år finns refererad. Det nyligen införda kontrollrekvisitet visade sig vara det rekvisit som var mest svårtolkat och därmed ledde till störst tillämpningsproblem. Därtill kom att tolkningsproblemen kring rekvisitet om de otillbörliga medel som krävdes vid genomförandet av handelsåtgärderna kvarstod.

I mål 10 yrkades ansvar för människohandel enligt det andra stycket i 4 kap. 1 a § BrB, och åtalet avsåg därmed de tilltalades överförande och mottagande av kontroll över de båda målsägandena. Beträffande målsägande M ansåg tingsrätten att den omständigheten att det överhuvudtaget var möjligt att träffa ett avtal om upplåtelse av henne för sexuella ändamål talade för att hon stod under upplåtarnas kontroll. Ytterligare omständigheter som ansågs leda till slutsatsen att hon vid tidpunkten för upplåtelsen stod under de tilltalades kontroll var att hon saknade pengar, saknade

språkkunskaper, att hon saknade eget boende samt att hon förstått att ett vanligt arbete varit uteslutet. Beträffande vidareupplåtelse av M använde sig tingsrätten återigen sig av upplåtelseavtalets innehåll i sig för att anse det styrkt att de tilltalade måste ha insett att M stod under en kontroll som genom upplåtelsen överfördes. Även den omständigheten att målsägandens pass tagits om hand och överlämnats i samband med vidareupplåtelse beaktades av tingsrätten som stöd för att de tilltalade insett att M stod under kontroll och att de mottagit denna kontroll över henne.

Beträffande målsägande N ansåg tingsrätten att mycket talade för att de tilltalade haft lika stor inflytande över henne som över M. Trots detta ogillades åtalet eftersom tingsrätten ansåg att N gjort intrycket av att kunna ta vara på sig själv bättre än M. Tingsrätten tog här fasta på att N tidigare varit prostituerad, att hon visste att hon skulle prostituera sig när hon reste till Sverige samt att hon var betydligt äldre än M och även äldre än de tilltalade. Därmed fann tingsrätten att det inte visats att de tilltalade haft kontroll över N när de vidareupplåtit henne. I målet fanns ytterligare åtalpunkter som rörde efterföljande handelskedjor, men mot bakgrund av att det inte styrkts att kontroll förelegat över N ogillades även dessa åtal.

8 Överväganden bakom lagstiftningens utformning

Som en konsekvens av att människohandelsbrottet är en mycket komplex företeelse som ofta är av gränsöverskridande karaktär blir dessa mål ofta mycket svårutredda och omfattande. Problem vid bevisföringen uppstår ofta som en följd av att åklagarens bevisning många gånger finns i utlandet, vilket bland annat kan leda till svårigheter att höra målsägande eller att styrka de faktiska omständigheterna.

8.1 Rekvisitet om otillbörliga medel

Redan i samband med att lagstiftningen om människohandel för sexuella ändamål infördes år 2002 motsatte sig ett flertal remissinstanser kravet på att åtgärderna skulle ske med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel. Det var framförallt rekvisitet *”otillbörligt”* man var kritisk till, då det ansågs vara vagt formulerat och stå i mindre god överensstämmelse med en klar och tydlig

strafflag. Det otillbörliga medel som ställt till mest tillämpningsproblem var rekvisitet ”något annat sådant otillbörligt medel”.¹²¹ Regeringen motiverade dock kravet på att otillbörliga medel skall ha använts genom att förklara att syftet med människohandelsbrottet är att det mer skall ta sikte på angreppet på offrets frihet än det tilltänkta utnyttjandet som sådant. Vidare menade regeringen att kravet medförde att brottet fick en tydligare avgränsning till andra brott, i första hand koppleri där ett otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans prostitution kriminaliseras.¹²²

I samband med den ändring av straffbestämmelsen som skedde den 1 juli 2004 hade dock vissa tvivel angående rekvisitet även väckts hos regeringen. Man menade visserligen att de skäl för ett krav på användande av otillbörliga medel som anförts vid lagstiftningsarbetet till 2002 års brottsbeskrivning alltså var gällande, men framhöll samtidigt intresset av att straffbestämmelsen om människohandel skall vara så effektiv som möjligt. Regeringen ansåg att det fanns omständigheter som tydde på att det kunde vara svårt att styrka att otillbörliga medel använts, samt att kravet på otillbörliga medel kunde leda till en fokusering på offrets bakgrund och situation istället för på gärningsmannens handlande vid utredning och lagföring. Regeringen menade vidare att med beaktande av hur den svenska kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster utformats borde ett människohandelsbrott syfta till en kriminalisering av *alla åtgärder* som i förlängningen syftar till att någon skall utnyttjas i prostitution.¹²³ Vid en samlad bedömning av dessa skäl mot ett krav på en användning av otillbörliga medel ansåg dock regeringen att det inte kunde överges, och därmed bibehölls kravet i 4 kap. 1 a § 1 st. BrB. En särskild utredare med uppdrag att följa upp tillämpningen av lagstiftningen samt att analysera och överväga möjligheten att utmönstra kravet på otillbörliga medel tillsattes dock.¹²⁴

Den referatsammanställning som gjorts visar att rekvisitet om användande av otillbörliga medel har lett till stora bevisproblem inom rättstillämpningen. Domstolen har ofta uppställt mycket stränga beviskrav, och en tung bevisbörda har därmed lagts

¹²¹ *Människohandel – möjligheter och svårigheter vid rättstillämpningen* RättsPM 2007:2, Utvecklingscentrum Stockholm, s. 39.

¹²² Prop. 2001/02:124 s. 24.

¹²³ Prop. 2003/04:111 s. 57 f.

¹²⁴ Kommittédirektiv, Översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m., dir. 2005:152. Utredningens slutbetänkande redovisades den 22 april 2008 under namnet *Människohandel och barnnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). De överväganden som skett i utredningens betänkande behandlas nedan.

på åklagarsidan. Som ett första led måste åklagarsidan styrka att målsäganden verkligen befunnit sig i en särskilt utsatt situation och att den tilltalade hade kännedom om detta. Vid sidan av detta krävs att åklagarsidan som ett andra led styrker att målsäganden inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Då åklagarsidan är helt beroende av målsägandens utsagor finns stora problem med att styrka dessa omständigheter. Att kräva av utsatta och traumatiserade människor att de skall rättgärdiga sitt handlande på detta sätt förefaller både orealistiskt och hänsynslöst och innebär en förskjutning av fokus till offret och dess levnadssituation istället för på den tilltalades agerande.¹²⁵

Frågan om ett krav på användande av otillbörliga medel som ett led i människohandelsbrottet är dock ytterst komplicerad. Det är nödvändigt att det finns ett rekvisit som gäller någon form av påverkan av offrets vilja för att människohandel skall kunna skiljas från och ha ett högre straffvärde än koppleribrotten. Människohandelsbrottet är konstruerat på ett sådant sätt att det för straffansvar inte krävs att något utnyttjande verkligen kommit till stånd, vilket innebär att brottet mer tar sikte på angreppet på offrets frihet än utnyttjandet som sådant. Utan ett krav på användande av otillbörliga medel skulle gärningen således snarare vara att anse som försök eller förberedelse till koppleri.¹²⁶

8.1.1 Offret är under arton år

I enlighet med 2002 års lagstiftning krävdes inte att gärningsmannen använt sig av något otillbörligt medel för att straffansvar för människohandel skulle kunna bli aktuellt när offret var en person under arton år.

Enligt förarbetena till 2002 års straffbestämmelse om människohandel för sexuella ändamål ansågs personer under arton år redan till följd av sin låga ålder befinna sig i en så pass sårbar situation att alla åtgärder som syftade till att utnyttja barnet för sexuella ändamål var straffvärda som människohandel.¹²⁷ I enlighet härmed framgick av 4 kap. 1 a § 3 st. att det var straffbart att förmå en person under arton år att bege sig till eller att låta sig transporteras till ett annat land liksom att ta emot, transportera eller inhysa personen i det landet, i syfte att sexuellt utnyttja honom eller henne. Detta

¹²⁵ RättsPM 2007:02 s. 38.

¹²⁶ RättsPM 2007:02 s. 39.

¹²⁷ Prop. 2001/02:124 s. 28.

gällde således även om inte något otillbörligt medel använts. Däremot framgår av förarbetena att det för straffansvar alltid krävdes någon form av påverkan från gärningsmannens sida.¹²⁸ Det utvecklas inte närmare i förarbetena vad som ansågs utgöra en sådan påverkan. En utvärdering av praxis visar dock att domstolen vid sin bedömning av huruvida offret varit utsatt för någon form av påverkan tagit fasta på att gärningsmannen på olika sätt agerat aktivt och härigenom förmått offret att bege sig till eller låta sig transporteras till ett annat land.¹²⁹ Även faktorer som rört offrets levnadsförhållanden eller bakgrunden till beslutet om prostitution har åberopats. Härvid har det i vissa fall tagits fasta på att gärningsmannen har utnyttjat att offret befunnit sig i en svår ekonomisk situation för att på olika sätt påverka denne. Även i fall då avresan till Sverige och här efterföljande prostitutionsarbete har skett till följd av offrets eget beslut har påverkan ansetts föreligga då gärningsmannens medverkan utgjort nödvändiga förutsättningar för att offrets möjlighet att realisera denna plan.¹³⁰

Även efter 2004 års lagändring gällde att de gärningar som kriminaliserats genom människohandelsbrottet och som företogs mot en person som inte fyllt arton år inte krävde något användande av otillbörliga medel från gärningsmannens sida för att aktualisera straffansvar.

8.2 Kontrollrekvisitet

I samband med den förändring av människohandelsbrottet som genomfördes 2004 infördes ett kontrollrekvisit i brottsbeskrivningen. Rekvisitet innebar att det uppställdes ett krav på att gärningsmannen genom användandet av handelsåtgärder skall uppnå kontroll över offret. Brottet fullbordades när denna kontroll uppnått. Införandet motiverades genom yttrandet att avgränsningen av människohandelsbrottet skulle bli otydligt och det kriminaliserade området svårt att överblicka utan ett sådant rekvisit. Det anfördes också att det är just denna kontrollsituation som gör att brottet har ett sådant högt straffvärde och har kommit att kallas den moderna tidens slavhandel.¹³¹

¹²⁸ Prop. 2001/02:124 s. 36.

¹²⁹ RättsPM 2007:02 s. 17, samt *dom 2003-10-15 från Göteborgs tingsrätt (mål nr. B 7477-03) respektive dom 2003-12-18 från Hovrätten för västra Sverige (mål nr. B 4388-03)*.

¹³⁰ RättsPM 2007:02 s. 18, samt *dom 2005-02-28 från Stockholms tingsrätt (mål nr. B 2698-04) respektive dom 2005-06-09 från Svea hovrätt (mål nr. B 2204-05, B 2343-05 och B 3344-05), samt dom 2005-06-02 från Stockholms tingsrätt (mål nr. B 4156-04)*.

¹³¹ Prop. 2003/04:111 s. 50 f.

Vissa remissinstanser var dock skeptiska till införandet av kontrollrekvisitet. Man menade att rekvisitet var oprecist och kunde ge upphov till tillämpningsproblem, men ansåg trots detta att rekvisitet var nödvändigt för att undvika att straffansvar träffade fall av tillfälliga eller mer ofarliga personkontakter som inte borde vara kriminaliserade som människohandel.¹³²

8.2.1 Offret är under arton år

Det fanns i stort sett inga särskilda uttalanden i förarbetena till brottsbalken rörande frågan om vad som skulle utgöra en kontrollsituation i förhållande till personer under arton år. Därmed har det varit en oklar fråga huruvida kontrollrekvisitet skulle bedömas på samma sätt avseende personer under respektive över arton år. Ett enstaka uttalande rörande kontrollrekvisitet i förhållande till yngre målsägande fanns dock. Det sades där att *”det i förhållande till barn ligger i sakens natur att den kontrollsituation som avses ofta kan anses uppkomma genbart genom en vuxen persons psykiska överläge i förhållande till barnet”*, något som särskilt ansågs gälla yngre barn.¹³³ Åklagare har ofta gjort gällande att gärningsmannens kontroll över en person under arton år bestått i att den tilltalade i egenskap av vuxen haft ett psyksikt överläge och ett påtagligt inflytande över målsägandens agerande.¹³⁴ Dessa omständigheter borde i vart fall som en utgångspunkt ha varit tillräckliga för att uppfylla kontrollrekvisitet i dessa mål. Detta skulle ha inneburit att en form av presumtion för att en sådan kontrollsituation som bestämmelsen avsåg förelåg när offret var under arton år, såvida inte andra tungt vägande omständigheter talade för motsatsen. En granskning av praxis visar dock att domstolarna har tolkat kravet på kontroll relativt strängt och inte verkar ha ansett att offrets ålder i sig är en tillräckligt tungt vägande omständighet för att kontrollsituationen skall föreligga. Istället har fokus satts på att i enlighet med de allmänna uttalandena som finns i förarbetena försöka utreda om offret har befunnit sig i en trångmålsliknande situation och beroendeställning.¹³⁵

8.3 Relationen mellan rekvisiten om otillbörliga medel och kontroll

Relationen mellan rekvisiten om otillbörliga medel och kontroll har inte varit helt klarlagd. Enligt förarbetena var de otillbörliga medel varmed handelsåtgärderna

¹³² Prop. 2003/04:111 s. 51 och s. 100.

¹³³ Prop. 2003/04:111 s. 66. Jfr även s. 59 f.

¹³⁴ RättsPM 2007:02 s. 28.

¹³⁵ RättsPM 2007:02 s. 29.

genomförts just sådana som syftar till att ta kontroll över offret och sålunda beskära offrets reella valmöjligheter.¹³⁶ Enligt åklagarmyndigheten kunde det diskuteras om inte detta uttalande innebar att det inte behövdes någon separat bedömning av huruvida gärningsmannen hade kontroll över offret i de fall som rekvisitet om otillbörliga medel var uppfyllt.¹³⁷

9 Slutsatser

Inget enskilt land kan genom enbart nationella åtgärder komma tillrätta med de problem som människohandel innebär och orsakar. Internationell samverkan är en förutsättning för att handel med människor skall kunna bekämpas effektivt. Människohandel har således ägnats stor uppmärksamhet inom olika internationella organisationer och det finns idag ett flertal internationella instrument som behandlar problematiken och därmed sammanhängande frågor.

9.1 Identifierad problematik

Lagstiftningen om människohandel är förenad med en viss problematik, vilken många gånger har lett till stora tillämpningsproblem. En problematik som i yttersta fall har hindrat att misstänkta gärningsmän kommit att dömas för människohandelsbrott, och kommit att leda till att ansvar istället utdömts för koppleribrott. Den referatsammanställning som gjorts har visat att framförallt rekvisiten om kontroll och användande av otillbörliga medel varit svårbemästrade och resulterat i att rättstillämpningen inte utvecklats i en tillfredställande riktning. Rekvisiten har dessutom inneburit en inbyggd bevisproblematik, vilken framförallt resulterat i en mycket tung bevisbörda för åklagarsidan. För att bevisa omständigheter av dessa slag krävdes i regel ingående förhör med målsäganden kring ekonomiska och personliga förhållanden samt kring motiven för hennes agerande. Därmed har förhörsmetodiken många gånger kommit att bli av avgörande betydelse för utgången i målen, och fokus har förskjutits från den tilltalades agerande till offret och dennes levnadssituation. Ett krav på att utsatta och traumatiserade människor rättfärdigar sitt handlande på detta sätt är enligt min mening både orealistiskt och hänsynslöst. I större utsträckning borde beaktas dels att målsäganden erfarenhetsmässigt i mål av detta slag befunnit sig i psykiskt svåra situationer samt svårigheterna i att redogöra för vilka övriga handlingsalternativ som funnits. Enligt min mening har också kravet på kontroll ställts

¹³⁶ Prop. 3004/04:111 s. 51.

¹³⁷ RättsPM 2007:02 s. 41.

allt för högt beträffande målsäganden under arton år, vilket medfört att ingen tydlig skillnad i bedömningen av straffansvar beträffande målsäganden under respektive över arton år har gjorts. Det bör finnas en tydlig skillnad i tolkningen av kontroll beroende på om offret är barn eller vuxen.

9.2 Lagstiftarens intentioner

Den svenska kriminaliseringen av människohandel bygger i grund och botten på de definitioner av människohandelsbrottet som utformats och avgränsats i de internationella överenskommelser som Sverige åtagit sig att följa, främst FN:s protokoll mot människohandel och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Målet med den lagändring som genomfördes den 1 juli 2010 var framförallt att *möjliggöra en mer effektiv bekämpning av människohandel*, samt att ge bestämmelsen en ny utformning som på ett tydligare sätt än tidigare anger vilka förfaranden som är kriminaliserade som människohandel. Man har samtidigt valt att respektera och beakta att människohandelsbrottet har utformats och avgränsats i enlighet med den internationellt godtagna definitionen av människohandel och de internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa. För att inte försvåra det internationella samarbetet har intentionen därför varit att bestämmelsen även fortsättningsvis skall vara utformad i enlighet med Sveriges internationella åtaganden. Förutsättningarna för att förändra utformningen av brottsbeskrivningen har därför varit relativt begränsade.

9.3 Lagstiftarens överväganden

Att utforma människohandelsbrottet är komplicerat rent lagtekniskt, och en av de största utmaningarna är troligtvis frågan hur brottet skall avgränsas mot andra brott. Framförallt rekvisitet otillbörliga medel har visat sig vara svårt att styrka, men det är ändå ett nödvändigt rekvisit för att kunna avgränsa människohandelsbrottet i förhållande till andra mindre allvarliga brott. Därutöver innehåller såväl Palermoprotokollet som EU:s rambeslut innehåller definitioner som motsvarar de rekvisit om otillbörliga medel som redan tidigare återfanns i den svenska lagstiftningen. I dagsläget finns därmed ingen annan lösning än att behålla rekvisitet i brottsbeskrivningen.

Beträffande det krav på att handelsåtgärderna skall leda till kontroll över offret som infördes i bestämmelsen vid utvidgningen av straffansvaret 2004 kan konstateras att rekvisitet har lett till tillämpningsproblem och därmed hindrat att bestämmelsen tillämpats effektivt. Det krav på att gärningsmannen skall ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande som kontrollrekvisitet innebär kan därutöver anses vara jämförbart med det krav på att gärningsmannen skall bemästra offrets fria och verkliga vilja som användande av otillbörliga medel innebär. Människohandelsbrottet avgränsas därmed i förhållande till tillfälliga och ofarliga kontakter redan genom kravet på användande av otillbörliga medel. Mot bakgrund av detta har kontrollrekvisitet i dagsläget lyfts ut från lagstiftningen.

9.4 Har lagstiftarens intentioner infriats?

Som en konsekvens av att den nya lagstiftningen ännu inte har kommit att tillämpas går det inte att få någon klarhet i frågan om huruvida rättstillämpningen har blivit mer effektiv och ändamålsenlig sedan den senaste lagändringen genomfördes. Att kontrollrekvisitet tagits bort ses dock som en positiv förändring av såväl åklagar- som polismyndigheten. Utvecklingscentrum Göteborg är därmed nöjda med den nya utformningen av lagstiftningen såsom den framstår i teorin, men först när lagstiftningen tillämpats och nya domar fastställts går det att få klarhet i huruvida lagstiftningen fungerar effektivt även i praktiken. Polismyndighetens uppfattning om den nya utformningen av lagstiftningen skiljer sig i vissa avseenden något. Att kontrollrekvisitet lyfts bort från brottsbeskrivningen ses visserligen som positivt, men man tror att det även fortsättningsvis kommer att vara svårt att styrka att människohandelsbrott faktiskt begåtts och att skillnaden i praktiken därmed inte kommer att bli stor. Förändringen av straffbestämmelsen är dock en positiv markering från lagstiftarens sida, som visar på en medvetenhet om att lagföringen varit problematisk och en vilja att komma till rätta med den problematik som iakttagits.

Källförteckning

Samtliga internetsidor verifierades den 28 december 2010.

Offentligt tryck

Proposition 2001/02:124

Proposition 2002/03:146

Proposition 2003/04:111

Proposition 2004/05:45

Proposition 2009/10:152

Straffansvaret för människohandel.

Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.

Ett utvidgat straffansvar för människohandel.

En ny sexualbrottslagstiftning.

Människohandel för sexuella och andra ändamål.

SOU 2001:14

Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor.

SOU 2008:41

Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd

Regeringens skrivelse 2007/08:167

Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Kommittédirektiv 2005:152

Översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m.

Praxis

Dom 2003-04-17 Solna tingsrätt mål nr. B 2636-02 och dom 2003-06-26 Svea hovrätt avd. 11:48 mål nr. B 3065-03.

Dom 2003-10-15 Göteborgs tingsrätt avd. 7:75 mål nr. B 7477-03 och dom 2003-12-18 Hovrätten för västra Sverige avd. 2:26 mål nr. B 4388-03.

Dom 2004-04-29 Huddinge tingsrätt mål nr. B 3848-03.

Dom 2005-02-28 Stockholms tingsrätt avd. 13:3 mål nr. B 2698-04 och dom 2005-06-09 Svea hovrätt avd. 9:3 mål nr B 2204-05, B 2343-05 och B 3344-05.

Dom 2005-06-02 Stockholms tingsrätt avd. 13:6 mål nr. B 4156-04.

Dom (deldom) 2005-09-22 Helsingborgs tingsrätt enhet 3 mål nr. B 1230-05 och dom 2006-01-11 Hovrätten över Skåne och Blekinge avd. 2:23 mål nr. B 2429-05.

Dom 2005-05-18 Borås tingsrätt rotel 4 mål nr. B 436-05, dom 2005-07-06 Hovrätten för västra Sverige avd. 1:14, mål nr. B 2557-05 och beslut 2005-08-30 Högsta domstolen avd. 2 mål nr. B 2822-05.

Dom 2005-07-13 Göteborgs tingsrätt avd. 8:4 mål nr. B 4385-05.

Dom 2006-01-20 Stockholms tingsrätt avd. 13:6 mål nr. B 8862-04, dom 2006-05-09 Svea hovrätt avd. 0704 mål nr. B 1149-06.

Dom 2006-02-14 Norrköpings tingsrätt rotel 1 mål nr. B 982-05.

Dom 2006-04-12 Katrineholms tingsrätt Rotel 3 mål nr B 133-05.

Doktrin

Lena Holmquist, Madeleine Leijonhuvud, Per-Ole Träskman, Suzanna Wennberg, *Brottsbalken, en kommentar. Del (1-12) Brotten mot person och förmögensbrott m.m.*

Norstedts juridik 2007.

Nils Jareborg, Sandra Friberg, *Brotten mot person och förmögensbrotten.* Iustus förlag 2010.

Internationella dokument

Sveriges internationella överenskommelser 2004:21, *Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.*

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/02/04/af44b5ed.pdf>

Sveriges internationella överenskommelser 2004:22, *Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (SÖ 2004:21) New York den 15 november 2000.*

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/02/05/b64dffac.pdf>

2002/629/RIF, *Europeiska Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel.*

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002F0629:SV:HTML>

CETS 197, *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings.*

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Convntn/CETS197_en.asp#TopOfPage

Övrigt

Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm

Rätts PM 2005:19

Rätts PM 2007:02

Människohandel

Människohandel – möjligheter och svårigheter vid rättstillämpningen

Rätts PM 2006:12

*Människohandel/koppleri
-referatsammanställning*

Rikspolisstyrelsen
Rapport 2009:1

*Lägesrapport 10
Människohandel för sexuella
och andra ändamål 2007-2008*

United Nations Office on Drugs and Crime 2009,

*Global Report on Trafficking in
Persons.*

http://www.unodc.org/documents/Global_Report_on_TIP.pdf

Kammaråklagare Maria Sterup,
Utvecklingscentrum Göteborg
Mats Paulsson,
Polisens traffickinggrupp i Västra Götaland

samtal per telefon 2010-11-22

samtal per telefon 2010-11-22